

Osmanlı Mehdîlik Literatürü

Eyüp ÖZTÜRK*

Giriş

Bir kurtarıcı beklentisi herhangi bir din ile sınırlanamayacak kadar evrensel bir olgudur. Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm, Mecûsilik gibi nispeten geniş kitlelere hitap eden dinlerin yanında Afrika ve Kuzey Amerika yerlilerinin dinlerinden, eski Mısırlıların inanışlarına kadar hemen hemen her dinin/kültürün gelecek tasavvurunda bir kurtarıcı beklentisine yer verilmiştir. Toplumlardaki kurtarıcı beklentisi iki temel düşünce etrafında şekillenmektedir: Birincisi kurtarıcının kim olduğu, ikincisi ise ne zaman ortaya çıkacağı hususudur. Kurtarıcıların kimlik özelliklerinin yerel kültürlerin etkisiyle şekillendiği ve dolayısıyla farklılaştığı görülmektedir. Beklenen kişinin geliş zamanına gelince, neredeyse hiçbir toplumsal inanışın temel kaynaklarında kurtarıcının geliş zamanına dair net bir tarih verilmemektedir. Ancak net bir tarih verilmese de kurtarıcının ortaya çıkacağı ortama dair çizilen çerçeve, neredeyse bütün kültürlerde benzer özellikler göstermektedir. Buna göre beklenen kişi bir kaos döneminde ortaya çıkacak ve kendisine yüklenen rol gereği karmaşaya yol açan unsurları ortadan kaldırıp bir sükûnet ve refah döneminin yaşanmasına sebep olacaktır.¹

Benzer bir duruma İslâm kültüründe de rastlanmaktadır. Doğru yola ulaştıran anlamında *mehdî* adı verilen ve varlığını İslâm hadis külliyyatındaki rivayetlere borçlu olan beklenen kurtarıcı, tıpkı diğer kültürlerde olduğu gibi, bir karmaşa ve zulüm sürecinin akabinde ortaya çıkacaktır. Mehdî'nin ortaya çıkışı ile zulüm ve adaletsizlik son bulup refah dönemine girilecek ve aynı zamanda onun gelişi ile kıyamet süreci de başlamış olacaktır. İslâm toplumlarında oldukça güçlü bir

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

1 Bu konuda genel bir çerçeve için bkz. Ekrem Sankıoğlu, "Mehdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Bundan sonra *DİA* olarak kısaltılacaktır), Ankara, 2003, c. 28, s. 369-371.

şekilde karşılık bulan bu inanış sebebiyle geniş ve renkli bir mehdilik literatürü oluşmuş; çeşitli dönemlerde çok sayıda kişi mehdî olduğu iddiası ile ortaya çıkmış ve zaman zaman kitleleri peşinden sürükleyebilmiştir.²

Mehdilik beklentisinin ilk tezahürleri İslâm dininin ilk dönemlerine kadar geri götürülebilmektedir. İslâm tarihinde ilk defa Muhtar es-Sekafî ve Keysan'ın öncülüğündeki Keysaniyye'ye bağlı bir grup, Ali b. Ebî Talib'in oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'yi Mehdî olarak kabul etmiş ve vefatından sonra onun geri gelip yeryüzünü adaletle dolduracağı inancını yaymıştır. Böylece mehdilik I./VII. yüzyılın ikinci yarısında toplumsal bir beklentinin tezahürü olarak ilk defa kendisini göstermiştir.³ Bu tarihten sonra İslâm dünyasının hemen her tarafında çeşitli tarihlerde çok farklı kişiler mehdî oldukları iddiası ile ortaya çıkmışlardır.⁴ Bu çeşitlilik varlığını biraz da kavramın toplumsal anlamda yaygın bir kabule mazhar olmasına borçludur. Toplumsal yaygınlık İslâm dünyasında mehdilik konusunda çok geniş bir literatürün doğmasına sebep olmuştur. Esasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Dinî literatür güçlü bir Mehdî beklentisine yol açmış, güçlü bir Mehdî beklentisi de bu konudaki literatürün fazlalaşmasına ve doğal olarak çeşitlenmesine sebep olmuştur.⁵

Osmanlı Mehdilik Risâleleri

A. Çalışmanın Kapsamı

Osmanlı mehdilik literatürü içerik açısından iki türe ayrılarak tasnif edilebilir: Birincisi Mehdî inancının dinî temelleri ve yansımaları üzerine yazılmış teolojik eserler; ikincisi ise mehdilik iddiası ile ortaya çıkan kişilerden bahseden tarihî malzeme. Birincisi Mehdî inancı hakkında yazılmış kitap ve risâleleri içermekte; ikincisi ise toplumsal beklentileri kendi kişisel çıkarlarını veya zihnî saplantılarını tatmin için bir fırsata dönüştürerek mehdilik iddia eden kişilerin kaydedildiği tarih kitap ve risâlelerini ve bunlara ek olarak arşiv belgelerini kapsamaktadır.

Tarihsel malzeme ilk bakışta teolojik açıdan önemsiz addedilebilir. Ancak mehdilik inancını değerlendirme sürecinde tarihî kaynaklar gözden uzak

2 Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdî", *DİA*, Ankara, 2003, c. 28, s. 371.

3 Yavuz, "Mehdî", s. 371.

4 Zikredilen bazı örnekler hususunda ihtiyatlı olmakla birlikte özellikle Osmanlılar döneminde mehdilik iddiası ile ortaya çıkan çok sayıda örneğe işaret etmesi bakımından Ali Coşkun'un eserine bakılabilir. Bkz. Ali Coşkun; *Mehdilik Fenomeni: Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketleri Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, s. 347-471.

5 Çeşitliliğe örnek olarak sahte mehdilere dair bir risâleyi örnek verebiliriz. Ahmed el-Ezherî, "en-Nasîhatu'l-âmmе li-ehli'l-İslâm an muhâlefeti'l-hukkâmi ve'l-hurûci an tâati'l-İmâm", *Tarihu's-Sudan*, Naum Şukayr, thk. Muhammed İbrahim Ebu Selim, Beyrut: Daru'l-Cil, 1981, s. 961-970. Bu beklentinin hadis literatürüne yansımaları *nüzûlu İsa* rivayetleri örneğinde değerlendiren bir çalışma için bkz. Muhammet Emin Eren, "Tarihsel Bağlam ve İsrâiliyyâtin Rivayetlerin Oluşumundaki Etkisi-Nüzûlü İsa ile Alâkalı Bir Rivayet Bağlamında", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:1 (2011), s. 255-292.

tutulmamalıdır. Zira teolojik malzemenin toplumsal yapıda nasıl mâkes bulunduğu en iyi göstergelerinden birisi, mehdilik iddiasında bulunan kişilerin iddialarının mâhiyeti ve kendi durumlarını dini algılarla nasıl bağdaştırdıkları hususudur.⁶ Bu açıdan tarihî malzeme, teolojik kabullerin nasıl anlaşıldığına, zaman zaman nasıl tahrif edildiğine dair eşsiz nitelikte örnekleri bize sunması açısından son derece değerlidir.

Tarihî materyal önemli olmakla birlikte, bu çalışmada Osmanlılar döneminde mehdilik iddiası ile ortaya çıkan tarihsel kişiliklere değil, onların ortaya çıkışını tetikleyen ve toplumda Mehdî hakkındaki beklentileri sürekli canlı tutan dinî malzeme üzerine yoğunlaşılacaktır. Ancak bu kaynaklar arasında da bir eleme yapılacak ve Osmanlı döneminde yazılmış yazma halde bulunan mehdilik risâlelerini tasvir etme çabasına girilecektir. Zira Osmanlı mehdilik literatürü çok geniş ve çok çeşitlidir. Bu sebeple bütün malzemeyi tasvir ve tetkik etmek bu çalışmanın sınırlarını aşan çok kapsamlı bir gayret gerektirmektedir. Ayrıca diğer malzemeler üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen,⁷ Osmanlı'da mehdilik algısının oluşumunda merkezî bir role sahip yazma risâleler yeterli derecede ilmî çalışmaya konu edilmemiştir. Bu çalışma, esasında böylesi çabalara öncülük etmeyi amaçladığından mehdilik konusuna hasredilmiş yazma risâleler üzerine yoğunlaşmak tercih edilmiştir. Burada, mehdilik konusuna, zikrettiklerimiz dışında başka risâlelerde de ana mevzû olarak değinildiğini söylemeliyiz. Osmanlı yazma eser kütüphanelerinde *Eşrât-ı sâat* adıyla yazılan onlarca risâlenin içeriğinin önemli bir bölümü Mehdî hakkındadır. Yine Hz. İsa'nın, Deccal'in, Ye'cûc-Me'cûc kavminin zuhûruna veya hususiyetlerine dair yazılan birçok risâlede de Mehdî konusuna önemli bir yer ayrılmıştır. Bunların hepsini burada zikretmek imkânsız olduğundan biz sadece mehdiliğe hasredilmiş ve kütüphane kayıtlarına doğrudan mehdilikle ilgili bir isimle kaydedilmiş risâleleri incelememize dahil edeceğiz.⁸

6 Osmanlı'da zuhûr eden mehdiler hakkındaki tarihî kaynaklara örnek olarak Naîma tarihine ve çok sayıda arşiv belgesinden sadece bir kısmına işaret etmekle iktifa edeceğiz. Bkz. Naîma Mustafa Efendi, *Tarih-i Naîma*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: TTK Yayınları, 2007, c. 1, s. 164-165; c. 2, s. 646, 866-868; c. 4, s. 1560. Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH.MKT: 1773/1; DH.MKT: 1639/126; DH.MKT: 1466/67; DH.MKT: 1451/106 Y.PRK.UM: 13/37; Y.PRK.UM: 7/16; Y.A.HUS: 180/22; Y.PRK. MŞ: 1/49; Y.PRK.TKM: 6/63; Y.PRK.ZB: 4/88; İ.DA: 18/796; HAT: 456/22492.

7 Örneğin Feridun Emecen klasik döneme dair temel kaynakları kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bkz. Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet 1453-İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İstanbul: Timaş, 2014, s. 38-62. Ayrıca bkz. Mahmut Çınar, "Osmanlı Halklarının Mehdilik Algısı ve Müslüman Tebaa Tarafından Bu Alanda Yazılan Eserler Bağlamında Kurtarıcı Beklentisinin Sosyo-Politik Bağlantıları", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c. 14, sy. 1, s. 216-239.

8 Bu çalışmanın içeriğine dahil edilen risâleler Türkiye'deki yazma eserleri içeren kütüphane katalogları taranarak tespit edilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı'nın sınırları çok geniştir ve bu sınırlar içerisinde birçok mehdilik risâlesi yazılmıştır. Bizim Türkiye'deki kütüphanelere odaklanmamız ise buradaki risâlelerin Osmanlı merkezindeki zihni hareketliliği daha iyi yansıta-
cağını düşünmemiz sebebiyledir. Temelde çalışmamıza kataloglara *mehdî* adı ile kaydedilen

B. Risâlelerin İçeriğinin Genel Tasviri

Osmanlı'da mehdîlik düşüncesinin halka yansımada en önemli rolü oynadıkları düşünülen *Muhammediyye* ve *Envâru'l-Âşikîn* gibi popüler nite-likteki kitaplardan entelektüel düzeyi daha yüksek kesime hitap eden müstakil mehdîlik risâlelerine kadar hemen bütün eserlerdeki Mehdî algısı hadis riva-yetleri etrafında şekillenmiştir. Bu eserlerdeki rivayetler içerik olarak genellikle Mehdî'nin soyu, hangi şartlarda ve ne zaman geleceği, ne kadar süre hükmede-ceği ve döneminde vukû bulacak olaylar gibi cevaplanmayı bekleyen sorulara yoğunlaşmıştır. Risâlelerde genellikle mehdîlik hadisleri üzerinde ne senet ne de metin tenkidi yapılmakta, bu konularla ilgili herhangi bir yorum cümlesine de nadiren rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu risâlelerdeki yorum ameliyesi klasik hadis külliyatından belli içerikleri taşıyan hadislerin seçilmesi ile sınırlı tutulmuştur.

bütün risâlelerin dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla risâlelerin hepsi görülmeye çalışılmıştır. Risâleler incelendiğinde bir eserin bazen farklı isim ve müellif adları ile kaydedildiği görülmüştür. Mükerrer nitelikteki bu risâlelerin farklı isimlerine dipnotlarda işaret edilmiştir. Bazı risâleler ise kütüphane kayıtlarında var gözükmekte ve fakat işaret edilen yerde herhangi bir esere rastlanamamakta veya yerlerinde başka eserlerin bulunduğu görülmektedir (Örneğin Beyazid Devlet: 2866 numarada kaydına rastladığımız Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Behisnî'ye nispet edilmiş *en-Necmü's-Sâkib fi beyanı enne'l-Mehdî min Evladi Ali b. Ebi Talib* isimli risâle yerinde bulunamamıştır). Bazı risâleler *Mehdî* ismini taşımasına rağmen içeriklerinin farklı oluşu sebebiyle bu çalışmaya dâhil edilmemiştir (Örneğin katalogda Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa: 2893/01 künyesi ile bulunan *Risâletu'l-Mehdiyye* isimli eser bir mehdîlik risâlesi olmayıp müridlere tasavvufî öğretiler aşlamayı amaçlayan tasavvufa dair bir risâledir). Kataloglardaki risâlelerin büyük çoğunluğu Sünnî geleneğe mensup yazarlar tarafın-dan kaleme alınmış olup Şîî müelliflerce kaleme alınan çok az sayıda risâleye de rastlanmıştır. Bu çalışmaya Şîî müelliflerin kaleme aldığı bu risâleler dâhil edilmemiştir (Bu minvalde ma-kaleye konu edilmeyen risâleler şunlardır: Şemsüddin Muhammed b. Yahya b. Ali el-Ceylanî el-Lâhicî, *Ahbaru'l-Mehdî fi şerhi Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisulküttâb: 1158; Nureddin Hamdân b. Yahya, *Kitabu'l-askal fî mâ yuhkâ anî'l-Mehdî mine'l-efâl*, Millet Kütüp-hanesi, Ali Emiri: 2387; Bahrânî, *Tebsıratu'l-veli fîmen ra'â el-Kâimu'l-Mehdî*, Millet Kütüp-hanesi, Ali Emiri Arabi: 1431/3). Bu tercihin birkaç sebebi vardır: Öncelikle şunu dile getirmeliyiz ki; biz bu çalışmada Osmanlı'daki mehdîlik konusuna hasredilmiş yazma risâleleri tanıtmamız yanında, ana hatları ile de olsa, bu risâlelerin üsluplarındaki ortak noktalara, içeriklerindeki za-mana bağlı genişleme ve daralmalara işaret etmeyi amaçlamaktayız. Bu amaç bizi Osmanlı'da-ki mehdîlik algısının beslenmesi açısından periferi addedebileceğimiz Şîî tandanslı risâlelerden ziyade Osmanlı merkez çevrelerinin mehdîlik algısını şekillendirdiğini düşündüğümüz Sünnî müelliflerin metinlerine sevk etmiştir. Zira Sünnîlerce kaleme alınan risâleler belli bir içerik ve üslup etrafında şekillenirken Şîî müelliflerce kaleme alınan risâleler gerek üslup ve gerekse içe-rik olarak farklı zihin dünyalarının izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla Şîî müelliflerin risâlelerinin çalışmaya dahil edilmesinin çalışmanın bütünlüğünü bozacağı düşünülmüştür. Şîîlerce kale-me alınan mehdîlik risâlelerini periferi olarak değerlendirmemiz, Osmanlı halkının çoğunluğunun Sünnîliğe mensup oluşu ve Osmanlı devlet yapısının da Sünnîlik eksenli şekillenmesi sebe-biyledir. Buna uygun olarak Sünnîlerce kaleme alınan risâleler çoğu zaman onlarca nüshaya sa-hipken Şîî müelliflere ait risâlelerin hepsi tek nüsha hâlinindedir. Bu sebeple de Osmanlı halkının mehdîlik algısının oluşumunda bu risâlelerinin çok fazla etkisinin olmadığı değerlendirilmiştir.

Klasik anlamdaki risâlelerin içeriğinin çok fazla değişmemesi hususu tasavvufa gönül vermiş müelliflerin yazdıkları risâleler söz konusu olduğunda geçerli değildir. Esasında mutasavvıfların yazmış oldukları risâleler de genelde hadis rivayetlerine dayanmaktadır. Ancak bu risâlelerde keşfe dayalı bilgi ve yorumlar da yoğun bir şekilde yer bulmuştur. Keşf merkezli içeriğe çoğu zaman Mehdî'nin geliş zamanına dair bir tarih verme amacı ile ele alınan risâlelerde rastlanmakta olup zaman zaman başka hiçbir malzeme kullanılmadan bütün risâle bu amaca hasredilebilmektedir.

C. Mehdîlik Risâleleri

Risâlelerin inceleme sırası yazılış tarihine göre olacaktır. Böyle yaparak zaman içerisindeki içerik genişlemesine ve ayrıca karşılıklı etkilenmelere dair bir fikir vermeye çalışacağız. Risâlenin yazılış zamanı tespit edilemiyorsa müellifinin ölüm tarihi esas alınacaktır. Müellifin bilinmediği durumlarda ise risâlelerin içeriğindeki karînelerden yazılış zamanını tespite gayret edilecektir. Ancak anonim nitelikteki bu risâleler için yaklaşık bir zaman tayin edebilmek de sıralama bu zamana göre yapılmayacak, bu tarz risâleler bir kriter gözetmeden peş peşe değerlendirilecektir.

Risâlelerin çoğu Arapça, bir kısmı ise Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Türkçe olarak kaleme alınan risâlelerin diline işaret edilecek; Arapça olanlar için ise herhangi bir vurgu yapılmayacaktır.

1. Sadreddin el-Konevî (ö. 673/1274): *Risâletü'l-Mehdî (657/1258-1259)*

Ebu'l-Meâlî Sadreddin Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yusuf el-Konevî, genel kabule göre 606/1209 yılı civarlarında dünyaya gelmiş ve 673/1274 yılında Konya'da vefat etmiştir. Kendisi *vahdet-i vücûd* düşüncesinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonraki en önemli temsilcisi olup yazmış olduğu çok sayıda eser ile dönemin Anadolu'sundaki en önemli düşünürlerinden biri kabul edilmiştir.⁹

Ona nispet edilen mehdîlik risâlesi, Osmanlı yazma eser kütüphanelerinde mehdîlik konusuna hasredilmiş en eski tarihli eserdir. Osmanlı Devleti kurulmadan kısa süre önce yazılan bu risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı kayıtlarında da bir nüshasına rastlanmaktadır.¹⁰

Risâlenin Sadreddin el-Konevî'ye aidiyeti konusunda bir şüphe var mıdır? el-Konevî üzerine çalışan bazı araştırmacılar mehdîlik risâlesini zaman zaman onun eserleri arasında zikretmemektedirler.¹¹ Bu durumu risâlenin el-Konevî'ye

9 Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 420-421.

10 Sadreddin el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 2415; Ayasofya: 4849; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları: OE 1877.

11 el-Konevî'nin çalışmalarında üzerinde yoğunlaşan Ekrem Demirli onun *Fatiha Suresi Tefsiri* isimli eserinin neşrinde Mehdî hakkında bir risâlesi olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Sadred-

aidiyeti konusunda bir şüphe olarak algılamak mümkündür. Risâlenin Ayasofya nüshasında müellif ve müstensih ismi bulunmamaktadır. Ancak Hacı Mahmud Efendi nüshasında Sadreddin el-Konevî'nin ismi açıkça zikredilmektedir. Risâlenin el-Konevî'ye ait olduğunu destekleyen bir başka husus içeriğindeki Mehdî'nin harekete geçişine ve hurûc zamanına dair verilen tarihlerdir. Bu tarihlere göre risâle yazılmadan üç yıl önce Mehdî harekete geçmiş olup çok kısa bir süre sonra hurûc edecektir.¹² Bu bilgi önemlidir, zira el-Konevî'nin Moğol istilasının sebep olduğu kaos ortamını Mehdî'nin alametlerinden kabul ettiği bilinmektedir.¹³ Ayrıca el-Konevî, *Vasiyetnamesi*'nde "Mehdî'ye ulaşanlar onun verdiklerini alsınlar ve selamımı kendisine ulaştırsınlar ve sadece onun kendilerine vereceği bilgileri alsınlar"¹⁴ diyerek Mehdî'nin zuhûrunun çok yakın olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla onun, alametlerinin çıktığı ve gelmesinin an meselesi olduğunu düşündüğü için Mehdî hakkında bir risâle yazması mümkündür.

el-Konevî'nin eseri hem hadis hem de keşf kaynaklı bir risâledir. Müellif risâlenin başında geleceği sabit olan Mehdî'nin hal ve özelliklerine işaret eden bir risâle yazmaya karar verdiğini belirterek eseri yazma amacına işaret etmektedir. Risâlesinde esas olarak sahih hadislerdeki manayı icmâl etmeye çalıştığını ve buna çok az keşfe dayanan ilaveler yaptığını belirtmekte, birçok zayıf hadisi ve nücûm ilmine dayanan hükümleri ise terk ettiğini dile getirmektedir.

din Konevî, *Fatiha Suresi Tefsiri*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz yayıncılık, 2009, s. 438 (11 numaralı dipnot). Ancak Demirli, el-Konevî üzerine yaptığı son çalışmada, Mehdî risâlesini onun eserleri arasında zikretmemektedir. Bkz. Ekrem Demirli, *Tasavvufun Altın Çağı -Konevî ve Takipçileri*, İstanbul: Sufi Kitap, 2015, s. 103-110. Katip Çelebi de Sadreddin el-Konevî'nin eserlerini zikrederken bu risâleye atıf yapmamaktadır. Katip Çelebi'nin eserinde el-Konevî'nin eserlerine işaret ettiği yerler için bkz. Katip Çelebi, *Keşfü'l-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 4. baskı, çev. Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, c. 1, s. 143, 309; c. 2, s. 456, 724, 731; c. 3, s. 828, 831, 1030, 1186; c. 4, s. 1404, 1411, 1567, 1576. Bağdatlı İsmail Paşa da risâleden haberdâr gözükmemektedir. Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâh el-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972, c. 1, s. 570.

12 Risâlenin ulaştığımız üç nüshasının da ferağ kayıtlarında tarih yoktur. Hacı Mahmut Efendi ve Atatürk Kitaplığı nüshalarında Mehdî'nin doğumu çıkış zamanı gibi tarihlerden bahsedilen yerlerdeki cümlede tam tarihlerin verildiği noktalar boş bırakılmıştır. Ancak Ayasofya nüshasında bu tarihler açıkça zikredilmektedir ve söz konusu tarihler Konevî'nin yaşadığı zaman dilimine işaret etmektedir. Bkz. Sadreddin el-Konevî, *Risâletu'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr. 161a, 163a; OE: 1877, Vr. 2a; Ayasofya: 4849, vr. 177b, 179a. Buradan Ayasofya nüshası hariç diğer müstensihlerin söz konusu tarihlerin yanlış olduğu ortaya çıkınca bir karartma uygulanmış oldukları sonucuna varılabilir.

13 Bkz. Demirli, *Fatiha Suresi Tefsiri*, s. 438'de 11 nolu dipnot.

14 Demirli, *Konevî ve Takipçileri*, s. 147. Mehdî'ye selam gönderme vasiyeti onun yakında zuhûr edeceğine dair bir inançtan neşet etmektedir. Bunun belki ilk örneği Ebû Hureyre'nin vefat etmesine yakın zamanlarda kısa sürede nüzûl edeceğine inandığı Hz. İsa'ya selam göndermesidir. Bkz. Eren, "Tarihsel Bağlam ve İsrâiliyyâtın Rivayetlerin Oluşumundaki Etkisi", s. 266.

Böylece o, risâlenin hiç kimsenin reddetmediği sağlam haberleri içerdiğini vurgulamaktadır.¹⁵

el-Konevî, risâlenin girişinde Mehdi'nin Hz. Fâtıma evladından olduğunu vurgulamış;¹⁶ ardından Mehdi'nin boyu-posu, kaşı, burnu gibi fiziksel özelliklerinden bahsetmiştir. el-Konevî'nin zikrettiği bu içerik, hadis rivayetleri kaynaklı olup hemen hemen bütün klasik Mehdi risâlelerinde yer almaktadır. Müellif bu konuyu işlerken Şîilerin Mehdi'nin 11. İmam Hasan el-Askerî'nin oğlu olduğu iddiasını da tartışmış ve bu inancın yanlış olduğuna dair argümanlar ileri sürmüştür.¹⁷

el-Konevî'nin risâlesinin en ilginç yönü Mehdi hakkında verdiği tarihlerdir. Zira ona göre Mehdi hicrî 613 senesi Ramazan ayının Kadir gecesi olan Cuma gecesinde (6 Ocak 1217 Cuma günü) dünyaya gelmiştir.¹⁸ el-Konevî ayrıca Mehdi'nin çıkış yerini bildirmekte ve Mağrib-i Aksa'da yani bugünkü Fas'ta Merakeş yakınlarında zuhûr edeceğini söylemiştir. O, bu risâlesini yazmadan üç yıl önce Mehdi'nin 654 yılının Safer ayının 7'sinde (6 Mart 1256) harekete geçtiğini bildirmektedir. Mehdi, tıpkı Hz. Muhammed'in haber verdiği gibi, insanların en cahili, korkağı ve cimrisi iken Allah onu bir gecede ıslah etmiş ve sabah kalktığında insanların en bilgilisi, en cömerdi ve en cesuru olarak uyanmıştır.¹⁹

el-Konevî'nin verdiği tarihten Mehdi'nin harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak el-Konevî zaman zaman Mehdi'nin zuhûr edeceğine dair geniş zaman kipinde cümleler de kullanır. Bu durum nasıl anlaşılmalıdır? İlerleyen sayfalarda bu durumun sebebi ortaya çıkmaktadır. Zira el-Konevî Mehdi'nin üç defa biat alacağını söylemektedir. İlk biat Mağrib'de gizli olarak, ikincisi Acem diyarında ve üçüncü olarak da Mekke'de Rûkn ve Makam arasında olacaktır.²⁰ Buna göre el-Konevî'nin verdiği 654 tarihi Mağrib'de gizli biat alıp ilk harekete geçme olarak algılanmalıdır.

15 Bkz. el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdi*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr. 161a.

16 Ayasofya nüshasında Hz. Hasan'ın soyundan (bkz. vr. 177b), Hacı Mahmut Efendi nüshasında ise Hz. Hüseyin'in soyundan (bkz. vr. 161a) olduğu vurgulanmaktadır.

17 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdi*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr. 161b. el-Konevî zaman zaman Şîilerin Mehdi konusunda isabetli yorumlar yapabildiğini eklemeyi de ihmal etmemektedir. Şîiler eski zamanlardan beri Mehdi'nin rûhâniyetinin eserlerini gördüklerini söylemektedirler. el-Konevî'ye göre bu mümkündür zira şerif olan ruhlar diledikleri zaman diledikleri yerde diledikleri kişinin ruhuna girebilmektedirler. O, buna örnek olarak Cebrail ve diğer melekelerin peygamberlerin karşısına insan şeklinde çıkmalarını delil olarak sunmuştur.

18 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdi*, Ayasofya: 4849, vr. 177b. Risâlenin Ayasofya nüshasının esas sayfa numaraları karışmış haldedir. Bu sebeple risâleyi kullanacakların metinlerin sağ tarafına ayrı bir kalemlle küçük bir şekilde yazılan sıralamayı takip etmeleri gerekmektedir. Bu şekilde yapılan numaralandırmada ise tarih ilk varakta yer almaktadır.

19 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdi*, Ayasofya: 4849, vr. 167b; Hacı Mahmud Efendi, vr. 161b.

20 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdi*, Ayasofya: 4849, vr. 169a.

el-Konevî daha sonra hadisleri merkeze alarak Mehdi'nin serencâmını anlatır. Buna göre Mehdi Hicaz'da ortaya çıktığında Şam'ın Süfyanî meliki onu öldürmek için bir ordu gönderecektir. O, bu orduya galip gelecek ve Arap yarımadasını fet-hedip oradan da Anadolu'ya kadar bütün Türk kalelerini ele geçirecektir. Sonra mezhepler ilga edilecek, akabinde de Konstantiniyye feth olunacaktır. Onun saltanatında gökten bereket inecektir. Kabe'nin altındaki hazine ortaya çıkarılıp Müslümanlara dağıtılacak ve bolluk olacaktır. Mehdi bundan sonra dokuz yıl hüküm sürecektir. Sonra Deccal çıkacak, akabinde Hz. İsa Şam'da Ak Minare'ye inip, haçı parçalayıp domuzu öldürecek ve cizyeyi kaldıracaktır.²¹ Mehdi ayrıca fikhî mezhepleri kaldıracak, taklîd olmadan Allah kaynaklı bir basiret ile hükme-decektir.²² Mehdi'nin döneminin sonlarına doğru Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında Akka'da büyük bir melhame çıkacak ve çok sayıda kişi öldürülecektir.²³

el-Konevî, Mehdi'nin dokuz veziri olacağını da ifade etmektedir. Bunların sekizi Arap olup her biri bir ilimde uzmandır, dokuzuncusu ise Acem olup bütün ilimleri cem eden bir kişiliktir. Bu ilimler klasik manada İslâmî ilimler olmayıp ilkaât-ı Rabbaniyye'yi kavramak, rahmet ile hareket etmek, Mehdi'nin erzak ihtiyacını kimseye zulmetmeden temin etmek gibi hususları kapsayan farklı bilgi türleridir.²⁴

el-Konevî, Mehdi'nin ortaya çıkmasından önce Zab bölgesinde sahte bir Mehdi ortaya çıkacağını bildirmektedir. Bu sahte mehdi gerçek Mehdi'nin hurûcunun yaklaştığının bir alametidir.²⁵ O, risâlesinin sonunda Mehdi'nin tam zuhûr zamanının bilindiğini, fakat bunu açıklamanın mümkün olmadığını dile getirmektedir. Ancak 666 senesinde (1267/1268) çoğu münkirin kıyametin kopacağına iman etmesine sebep olan büyük alametlerin zâhir olacağını eklemeyi de ihmal etmemektedir.²⁶

el-Konevî Mehdi'yi tıpkı İbn Arabî gibi bir halife olarak kabul etmektedir. Ona göre, Allah bu ümmetteki Hz. Peygamberin zâhir halifelliğini Mehdi ile²⁷ genel anlamda Allah'ın halifelliğini ise Hz. Meryem oğlu İsa ile bitirmiştir.²⁸

2. Muhammed Safevî el-İcî (ö. 905/1500): *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle*

Risâlenin bir adı olmayıp kataloglara *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle* şeklinde kaydedilmiştir. Risâle iki varaktan biraz fazla olup ferağ kaydında “bu nüsha ve önceki varaklar Muhammed Safevî el-'İcî'den menkuldür” ibaresi vardır.²⁹ Ancak risâlenin ferağ kaydında herhangi bir tarih yoktur.

21 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr. 161b-162b.

22 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr.162b.

23 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr.163.

24 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr.162b.

25 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr. 162a

26 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Ayasofya: 4849, vr. 179a.

27 el-Konevî, *Risâletü'l-Mehdî*, Ayasofya: 4849, vr. 177b; Hacı Mahmud Efendi: 2415, vr. 161a.

28 el-Konevî, *Fatiha Suresi Tefsiri*, s. 475.

29 Muhammed Safevî el-'İcî, *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle*, Nuruosmaniye: 4015, vr. 20b.

Risâlenin yazarı Muhammed Safevî el-Îcî, Şafîi fakihî ve müfessir olup 1500 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Müellif tefsiri ile tanınmasına rağmen kelâm alanında da bazı risâleler kaleme almıştır.³⁰

Risâle esas itibarı ile Şîa'nın mehdilik tezlerine yönelik yazılmış bir polemik metnidir. Risâle'de Şîa'nın İmamiyye kolunun Mehdi hakkındaki iddialarının yanlışlığını ispatlamak ve Mehdi hakkındaki sahih hadisler üzerine bir kurgu oluşturmak amaçlanmıştır.

Risâlede ilk vurgulanan husus; İmamiyye'nin 12. İmam kabul ettiği Muhammed b. Hasan el-Askerî üzerine inşa ettiği Şîi mehdilik kurgusunun uydurma olduğudur. Bilindiği üzere, Şîiler babası öldüğünde beş yaşında olan bu çocuğun gâib imam olduğunu, ona hikmet verildiğini, o çocuğun şu anda mevcut olup Sirdab'ta (sığınagında) gizlendiğini iddia etmektedir.³¹ Müellifimiz ise Şîa'ya karşı, hemen hemen bütün Sünnî mehdilik literatüründe ilk zikredilen hadis olan ve Mehdi'nin adının tıpkı Resûllullah gibi Muhammed, babasının adının da onun babasının adı gibi Abdullah olacağını vurgulayan hadisi öne sürmektedir. Akabinde Mehdi'nin zuhûr ettiği tarihte kırk yaşında olacağını söyleyen hadise atf yapmaktadır. Buralardan varılmak istenen sonuç şudur: Rivayetlere göre Mehdi'nin babasının adının Abdullah olması gerekir, ancak Şîa'nın mehdî olduğunu öne sürdüğü kişinin babasının adı Hasan'dır. Yine hadislere göre, Mehdi ortaya çıktığında kırk yaşında olacaktır. Şîilerin iddia ettiği gibi Muhammed b. Hasan el-Askerî, 874 yılında gaybete çekildiyse risâlenin yazıldığı tarihte kırk yaşını defalarca aşmıştır, o ancak yine de zuhûr etmemiştir. Ayrıca Muhammed b. Hasan el-Askerî'nin bu kadar sene yaşamış olması mümkün değildir. Hz. İsa ve Hızır'ın ölmemiş olmaları böylesi bir vakıanın olabileceğini ispat için kullanılabilir ancak bu şahıslar özel örneklerdir ve durumlarını tasdik eden deliller vardır. Fakat Şîa'nın Mehdi'si için ne Kurân'da ne Sünnet'te tek bir delil yoktur. Yani rivayetler esas alındığında gerçek Mehdi'nin Muhammed b. Hasan el-Askerî olması mümkün değildir.³²

Muhammed el-Îcî, Şîa'nın iddialarını boşa çıkardıktan sonra gerçek Mehdi'ye dair sahih hadis rivayetlerini sıralayacağını söylemektedir. Zikredilen hadisler Mehdi'nin soyunu, fiziksel özelliklerini, ne zaman ve hangi şartlarda geleceğini vurgulayan; onun zamanındaki adalet ve bolluğa işaret eden; onun yönetiminin kaç yıl süreceği ve fethedeceği bölgeler hakkında bilgiler veren literatürdeki yaygın rivayetlerdir.³³

30 Muhammed Eroğlu, "Îcî, Muînüddin", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, s. 414-415.

31 Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, "İsnâaşeriyye", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 23, s. 143.

32 Muhammed Safevî el-Îcî, *Mehdilik*, Nuruosmaniye: 4015, vr. 18b.

33 Muhammed Safevî el-Îcî, *Mehdilik*, Nuruosmaniye: 4015, vr. 19a-20b.

Müellifin risâlesinde Mehdî'nin Ehl-i beyt'ten olacağına ve zulmü kaldırıp adaleti yayacağına işaret eden rivayetleri diğer hususlara nispeten biraz daha fazla vurgulu olarak zikrettiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında müellifin Deccal'i ve Mehdî'yi yalanlayan kişinin kâfir olacağına işaret eden bir rivayet kullanması,³⁴ Mehdî inancına verdiği önemi gösteren bir husus olarak algılanmalıdır.

3. Süyûtî (ö. 911/1505): *el-'Arfu'l-verdî fi'l-ahbâri'l-Mehdî*

Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, 849/1445 yılında Kahire'de doğmuştur. O, 911/1505 yılında vefat edinceye kadar bütün ömrünü Mısır sınırları içerisinde geçirmiş, tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili gibi İslâmî ilimler alanlarında çok sayıda eser vermiş, tasavvufî yönü de olan velûd bir âlimdir. Eserlerinin sayısı tam olarak bilinmemekte, bu hususta 300'den 1200'e kadar farklı rakamlar verilmektedir. Süyûtî'nin çok eser vermesinde çağının sorunlarına çözüm bulma çabası da etkili olmuştur. Yaşadığı dönem Mehdî beklentisinin yoğun olduğu bir zaman dilimidir. Bu sebeple mehdîlik konusunda da risâleler kaleme almış ve bu risâleler Osmanlı kültürel havzasında mehdîlik olgusunun çerçevesinin oluşumunda etkili olmuştur.³⁵

el-'Arfu'l-verdî fi'l-ahbâri'l-Mehdî yaklaşık 6 varaktan oluşan oldukça kısa bir risâledir. Süyûtî risâlenin girişinde esas olarak Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin *Erbe'üne hadîsen fi'l-Mehdî* isimli eserindeki rivayetleri merkeze aldığını ancak onun dışında başka kaynaklarla da risâledeki rivayetleri çeşitlendirdiğini söylemiştir. O, kendisinin eklediği bu rivayetleri Ebû Nuaym'a ait olanlardan ayırmak için ك (Kef) harfini rumuz olarak kullanmıştır.³⁶ Onun yaptığı eklemeler, Nuaym b. Hammad'ın *Kitabu'l-fiten*'i başta olmak üzere, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe gibi hadis âlimlerinin yazdığı eserlerden alınan rivayetlere dayanmaktadır.

Süyûtî'nin eserine aldığı rivayetler temel olarak Mehdî'nin Ehl-i beyt'ten olduğuna, onun fizikî özelliklerinin tasvirine (alınının açık, burnunun kemerli olacağı vs.), Mehdî'nin adaleti getirip zulmü yok edeceğine ve onun döneminde bolluk olacağına işaret eden hadis kaynaklı hususlara odaklanmaktadır. Akabinde zikrettiği rivayetlerde genel olarak Mehdî'nin bir fitne akabinde ortaya çıkacağı, adaleti yayacağı, ayrıca bolca mal dağıtarak refah sağlayacağı, yedi veya dokuz sene hüküm süreceği, zuhûr ettiğinde ona muhakkak tabi olunması gerektiği gibi hususları vurgulamaktadır. Risâlenin sonlarına doğru Hz.

34 Muhammed Safevî el-'Îcî, *Mehdîlik*, Nuruosmaniye: 4015, vr. 20a.

35 Bkz. Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 188-191. Yazma eser kütüphanelerinde risâlenin 10 civarında nüshasına rastlanmaktadır.

36 Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-'Arfu'l-verdî fi'l-ahbâri'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisulküttâb: 1157, vr. 3b.

İsa'nın nüzûlüne; Mehdî'nin Hz. İsa'ya imamlık yapacağına, Mehdî gelmeden önce Ramazan ayında güneş ve ay tutulması yaşanacağına, İstanbul'un Mehdî tarafından fethedileceğine ve Mehdî'nin ten renginin Araplara, vücudunun ise İsrailoğullarına benzeyeceğine işaret eden rivayetler zikredilmektedir.

Süyûtî'nin zikrettiği bazı rivayetlerde Türklerden de bahsedilmektedir. Türkler ya Süfyânî ile savaşmakta veya Mehdî, ilk kurduğu orduyu Türkler üzerine göndermektedir.³⁷

Süyûtî risâlesinde zikredilen ana temalara dair çok farklı, hatta zaman zaman birbirine zıt içeriklere sahip rivayetleri de zikretmektedir. Esasında risâlesi tamamen rivayetlerin bir sıralamasından ibaret olup o, hemen hemen hiçbir yorum ve tevil çabasına girmemektedir. Rivayetleri sıralarken de belki bir sistematiğten yoksun olup oldukça dağınık bir şekilde bunları serdetmektedir.

Süyûtî'nin bu risâlesinin içeriği sonraki dönemlerde yazılan mehdilik risâlelerini üslup ve içerik olarak etkilemiştir. Zira daha sonra yazılan hadis merkezli mehdilik risâlelerinin hemen hepsinin oluşumunda *el-'Arfu'l-verdî* nin etkisi bariz olarak gözükmektedir.

4. Süyûtî (ö. 911/1505): *el-Keşfü an mucavezeti'l-ummeti'l-elfi fi hurûci'l-Mehdî* (898/1492-1493)

Bu risâle Süyûtî'nin yaşadığı dönemde toplumda Mehdî beklentisinin ne kadar canlı olduğuna işaret etmesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Ancak burada insanlarda Mehdî beklentisini doğuran şey toplumsal anlamdaki sıkıntular değil, bizzat dinî metinlerin kendisidir. Tartışmaya neden olan hadisi Süyûtî, risâleyi yazma amacını açıklarken dile getirmektedir. O, insanların sürekli kendisine “Hz. Resûl kabrinde 1000 sene kalmaz” hadisini sorduklarını ve kendisinin de bu hadisin bâtil ve aslı olmayan bir söz olduğuna işaret ettiğini dile getirmektedir. Ancak Süyûtî, 898/1492-1493 senesinde elinde büyük ulemadan alınmış bir fetva olan bir adamın geldiğini ve o fetvada X. asrın başında, yani 900 yılında, Mehdî'nin zuhûr edip akabinde de diğer kıyamet alametlerinin vuku bulacağını yazıldığını belirterek risâleyi yazma amacını bu fetvanın doğru olmadığını ispatlamak olarak açıklamıştır.³⁸

Süyûtî bu fetvaya karşı çıkışını ise şu şekilde temellendirmektedir: Dünyanın ömrü 1000 seneden fazladır ancak bu fazlalık 500 seneyi aşamayacaktır. Yani dünyanın ömrü en fazla 1500 yıldır. Onun bu konudaki temel dayanağı dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu bildiren hadistir. Süyûtî bu hadisi sahih kabul etmektedir. Bu noktada dünyanın ömrü olan yedi bin yıldan geriye ne kaldığının

37 es-Süyûtî, *el-'Arfu'l-verdî*, Reisulküttab: 1157, vr. 4a-7a

38 Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Keşfü an mucavezeti'l-ummeti'l-elfi fi hurûci'l-mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 594, vr. 1b

tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Süyûtî bu tespiti de hadislerle yapmakta ve Hz. Muhammed'in dünyaya gelişinin altıncı binden sonra olduğunun dile getirildiğine işaret etmektedir. Bu verilerden dünyanın Hz. Muhammed'in gelişinden bin yıl sonra sona ereceği ortaya çıkmaktadır. Esasında Süyûtî'nin bu açıklamalarına göre de onun yaşadığı dönemdeki insanların kıyamet sürecinin yakın olduğunu düşünmekte haklı oldukları ortaya çıkmaktadır. Öyleyse neden Süyûtî halkın beklentisinin yanlış olduğunu söylemektedir? Çünkü Süyûtî'ye göre, dünyanın yok oluşundan önce yaşanması gereken çok sayıda hâdise vardır ve bunlar için hadislerde belli süreler biçilmiştir. Örneğin hadislerle göre Deccal'ın çıkışı yüzyıl başında olacaktır. Buna göre şayet 1000 yılında kıyamet kopacaksa, 900'lü yılların başında Deccal'ın zuhûr etmesi gerekmektedir. Akabinde ise Hz. İsa inecek ve Deccal'ı öldürdükten sonra yeryüzünde 40 sene kalacaktır. Rivayetlere göre güneşin batıdan doğmasından sonra insanlar 120 yıl daha yaşayacaktır ve ayrıca iki nefha (üfleme) arasında da 40 yıl olacaktır ki, bütün bunlar için toplam 200 sene gerekmektedir. Hâlbuki Süyûtî'nin risâlesini yazdığı dönemde 1000 yılına ulaşmaya 102 sene vardır ve Deccal, Mehdî vs. gibi kıyamet alametlerinden hiçbiri daha ortaya çıkmamıştır.³⁹

Süyûtî kıyamet sürecinde yaşanacak olguları bildiren hadisleri sahih kabul ettiği ve bu süreçlerin belirtilen sürelerde yaşanması gerektiğini zorunlu gördüğü için insanlara dünyanın hicrî 1000 yılında sona ermeyeceği hususunda müjde vermiştir. Ancak Süyûtî'nin de kabul ettiği hadislerle göre dünyanın ömrünün yedi bin yıl olması ve Hz. Muhammed dünyaya geldiğinde dünyanın ömründen altı bin yılın gitmiş olması hususu nasıl açıklanacaktır. Süyûtî'nin şöyle bir akıl yürütmesi vardır: Hâlâ kıyamet süreci başlamamışsa buradan dünyanın ömrünü 1000 yılın ötesine taşıacağı sonucu çıkmaktadır. Bu taşma esasında verilen rivayetler ışığında ulaşılan 1000 yıl rakamına dair kabullere zarar vermemektedir. Çünkü kusuratlar ana sayıya dahil edilir. 1000 yılından 1500 yılına kadar olan kûsûrat 1000 yıla dâhildir. Yani ilk 500 yıllık dönem 1000 yıla dâhil edilebilir, ancak 1501'den sonrası 2000 yılına aittir ve bu sebeple dünyanın ömrü 1500 yılı aşmayacaktır.

Süyûtî'nin bu risâlesi Mehdî'nin zuhûr edeceği, dolayısıyla kıyamet sürecinin başlayacağı zamana dair önemli hesaplamalar içermektedir. Bu hesaplama geleneği de daha sonraları devam etmiş; özellikle sûfiler tarafından yazılan risâlelerde de yoğun bir şekilde bu tarz hesaplamalarla karşılaşmıştır.

39 es-Süyûtî, *el-Keşf*, Hacı Mahmut Efendi: 594, vr. 2a-5b.

5. Süyûtî (ö. 911/1505): *Risâle fî Mecî'l-Mehdî*

Risâlenin herhangi bir yerinde bir müellif ismi bulunmamaktadır. Ancak risâlenin yer aldığı mecmuanın zahriyesinde bir fihrist yer almakta ve Celaleddin es-Süyûtî'nin eserlerinden derlendiği dile getirilmektedir. Bu anlamda risâlenin Süyûtî'ye ait olduğu konusunda kuşku yoktur.⁴⁰

Bir varaktan oluşan bu risâlede Süyûtî, önce bazı sorular sormakta, sonra o sorulara cevap vermektedir. Buna göre Mehdî'nin geliş şartları, şu anda Mağrib'de mevcut olup olmadığı, Mehdî'nin nüzûlünün Hz. İsa'dan önce olup olmayacağı, Hz. İsa'nın dünyaya muvakkaten gelip gelmediği, onun dünyada ikamet edip etmeyeceği, Hz. İsa'nın evlenip adları Muhammed ve Ebû Musa olan iki çocuğunun olup olmayacağı, onun Şam'a inip inmeyeceği gibi sorulara verilen özlü cevaplardan oluşmaktadır.

Süyûtî soruları sorduktan sonra cevaplamaya geçmektedir. O, Mehdî'nin kimliği ile ilgili dört görüş olduğunu dile getirmektedir. Bunlar:

1. Mehdî Hz. İsa'dır.
2. Mehdî, Hz. Fatma'nın çocuklarından biri olacaktır.
3. Mehdî, Hz. Abbas'ın soyundan gelecektir.
4. Beklenen Mehdî esasında Abbasi halifelerinin üçüncüsü olan Muhammed Mehdî'dir.

Süyûtî, bu ihtilafları zikrettikten sonra kendi tercih ettiği görüşü özet olarak vermiştir: Buna göre Mehdî, Hz. Fatma soyundan olacak, ahir zamanda gelecek, Maşnık bölgesinden çıkacak, ona Rukn ve Makam arasında biat edilecek, Kudüs'e girecek, yedi sene hüküm sürecek ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Onun hurûcuna dair alametlerden hiçbiri şimdiye kadar olmamıştır ve onun Mağrib'de şu anda zuhûr ettiğini söyleyen kişinin sözü bâtıldır.⁴¹

Süyûtî, Hz. İsa konusunda ise şunları söylemektedir: O, Deccal ortaya çıktıktan sonra Şam'a inecek, onu öldürüp dünyada yedi veya kırk yıl zaman geçirecektir. Bu sürede evlenip çocuğu olacak, haccedecek ve Hz. Muhammed'in yanına defnedilecektir. Çocuklarının ismi konusunda ise bir bilgi yoktur.⁴²

40 Kataloglarda Adana İl Halk Kütüphanesi'nde *Risâle fî Mecî'l-Mehdî* isimli bir eser Hâdimî'ye ait olarak gözükmektedir. Şu anda Adana İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmayan söz konusu eser muhtemelen Milli Kütüphane'ye Adana'dan devredilen bu risâledir ve sehven Hadimî'ye atfedilmiştir.

41 Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Risâle fî mecî'l-mehdî*, Milli Kütüphane, Koleksiyon: Adana İl Halk Kütüphanesi, No: 10127/4, vr. 176b-177a.

42 es-Süyûtî, *Risâle fî mecî'l-mehdî*, Adana İl Halk Kütüphanesi, No: 10127/4, vr. 177a.

6. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566): *el-Kavlul-muhtasar fi alâmâtî'l-Mehdiyyi'l-Muntazar*

Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, 909 /1503-1504 yılında Mısır'da doğmuş Şafilik mezhebine mensup bir fakih ve muhaddistir. Oldukça velûd bir yazar olan ve çok sayıda eser kaleme alan Heytemî,⁴³ mehdîlik konusunda da son derece etkili bir risâle telif etmiştir.

Heytemî'nin 19 varaktan oluşan risâlesi, incelediğimiz metinler içerisinde en uzun ve en kapsamlı olanıdır. Risâle biri hâtîme olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Bölümler konularına göre değil, rivayetlerin kaynağına göre tasnif edilmiştir. Birinci bölüm Mehdî hakkında Hz. Muhammed'den gelen; ikinci bölüm sahabeden gelen; üçüncü bölüm tâbiünden gelen rivayetleri toplamış ve hatime bölümünde de Deccal, Ye'cûc-Me'cûc, Dâbbetü'l-arz gibi diğer kıyamet alametleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Her bir bölümde rivayetler numaralandırılarak verilmiştir. Bu açılardan belli bir sistematîği ve düzeni vardır. Ancak rivayetler verilirken isnadları zikredilmemiştir.⁴⁴

Heytemî risâlesinin birinci bölümünde 63, ikinci bölümünde 39, üçüncü bölümde 56 rivayete yer vermiştir. Numaralandırma yapmadığı mukaddime ve hatime bölümlerinde de çok sayıda rivayet zikrettiğini dikkate aldığımızda risâlenin boyutları daha iyi anlaşılacaktır.

Heytemî risâlesinde mehdîlikle ilgili çeşitli haberleri toplamıştır. Bu haberler bazen birbirleri ile çeliştiği için zaman zaman telif ve tevil çabalarına girişmiştir. Örneğin Mehdî'nin Hz. Fatıma'nın soyundan olacağını bildiren rivayetlerin yanında, Hz. Abbas'ın soyundan olacağını veya Hz. İsa'dan başka Mehdî olmadığını bildiren farklı rivayetler de vardır. Heytemî bunlar arasında bir tercih yapmakta, Mehdî'nin Hz. Fatıma'nın soyundan geleceğini bildiren rivayetlerin hem daha fazla hem de daha sahih olduğunu bildirmektedir. Ayrıca babasının Hz. Fatıma, annesinin ise Hz. Abbas'ın soyundan olabileceğini vurgulamakta, böyle bir ihtimalin de gözden uzak tutulmamasını salık vermektedir. Bu minvalde "Hz. İsa'dan

43 Cengiz Kallek, "İbn Hacer el-Heytemî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, s. 531-532.

44 Bkz. Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *el-Kavlul-muhtasar fi 'alâmâtî'l-mehdiyyi'l-muntazar*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi: 1446. Heytemî'nin bu risâlesi Arapça olarak basılmıştır. Bkz. *el-Kavlul-muhtasar fi 'alâmâtî'l-mehdiyyi'l-muntazar*, tahkik: Mustafa Âşûr, Riyad: Mektebetü'l-Kur'ân, t.y. Bu eser aynı zamanda Müşerref Gözcü tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. *Beklenen Mehdînin Alametleri*, çev. Müşerref Gözcü, yay. haz. Suat Arusan, Manisa: Şafak Basın ve Yayınevi, 1985. Bazı yazma kayıtlarında eserin adı yine el-Heytemî'ye nispet edilerek ve fakat *el-Kasdu'l-muhtasar fi 'alâmâtî'l-mehdiyyi'l-muntazar* adıyla yer almaktadır. Bu hata kütüphane görevlilerinin yanlış okumasından kaynaklanmamaktadır. Zira risâlenin zahriyesinde ismi Arapça olarak bu şekilde yer almaktadır. Bkz. el-Heytemî, *el-Kasdu'l-muhtasar fi 'alâmâtî'l-mehdiyyi'l-muntazar*, Beyazıt Devlet: 7948. Bu ikisi farklı eserler olmayıp aynı risâlenin farklı isimlerle kaydedilmiş halleridir.

başka Mehdî yoktur” hadisinin ise “ondan başka kâmil ve masum Mehdî yoktur” şeklinde algılanması gerektiğini belirtmiş, ayrıca bu rivayetin teknik anlamda zayıf kategorisinde olduğunu belirterek kendi tercihini ortaya koymuştur.⁴⁵

Heytemî birçok rivayetin genişletilmiş ve boşluklarının doldurulması ile oluşturulmuş, bir nevi işlenmiş hallerine risâlesinde yer vermiştir. Bu açıdan Mehdî'nin kim olduğundan ne zaman, nerede, hangi olayların akabinde çıkacağına; yanındakilerin şahsiyetinden Mehdî'nin gözlerindeki siyahlığının büyüklüğüne; onun bayrağının üzerinde hangi yazının olacağından yeryüzünde kaç sene hükmedeceğine kadar çok sayıda bilgiyi içeren rivayetler ayrıntılı bir şekilde onun risâlesinde yer almaktadır.

Heytemî risâlesinde Mehdî beklentisine muhalefet edenlere yönelik bir rivayete de yer vermiştir. Buna göre 1204/1789-1790 yılında Mehdî'nin geleceği konusundaki muhalefet bitecek ve toplum nezdinde bu konuda bir uzlaşma sağlanacaktır.⁴⁶ Bu rivayet Heytemî'nin yaşadığı dönemde halk ve ulema nezdinde mehdî beklentisine yönelik bir tepki olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir.

7. Ali el-Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567), *Telhîsu'l-beyân fi 'alamâti'l-Mehdiyy-i âhiri'z-zamân*

Ali b. Hüsâmüddîn b. Abdülmelik b. Kâdihân el-Muttakî el-Hindî, 885/1480 orta Hindistan'ın Burhânpur bölgesinde doğmuştur. Kaynaklarda sülflüğünün yanı sıra hadis ve fıkâh âlimi olarak da tanınmaktadır. Osmanlı'nın Hicaz bölgesindeki idarecilerden de itibar görmüş ve kendisine intisar edenler olmuştur.⁴⁷

Eser, Osmanlı kütüphanelerinde en fazla nüshası olan mehdilik risâlelerinden biridir. Oldukça kısa olan risâlenin dibâcesinde 70 civarında senedi hazfedilmiş hadisi içerdiği belirtilmektedir. Risâle çoğu kütüphane kaydında Ali el-Muttakî'ye atfedilmekle birlikte bazı kayıtlarda İbn Hacer el-Heytemî'ye de nispet edilmiştir. Ancak bu risâlenin el-Heytemî'ye ait olma ihtimali yoktur. Zira risâlenin girişinde müellif faydalandığı eserleri zikrederken İbn Hacer el-Heytemî'nin ismini de zikretmekte ve ondan üçüncü şahıs kipiyle bahsetmektedir. Muhtemelen dibâcede el-Heytemî'nin ismini görenler onu risâlenin müellifi zannetmiş olmalıdır. Benzer şekilde risâle bazı kütüphane kayıtlarında Süyûtî'ye de atfedilmektedir. Tıpkı el-Heytemî gibi Süyûtî de risâlenin kaynaklarından biridir ve risâlenin dibâcesinde onun da ismi geçmektedir. Bu sebeple ona olan nisbetinin de imkânsız olduğunu söylemek gerekecektir.⁴⁸ Bağdatlı İsmail Paşa da risâlenin müellifinin Ali el-Muttakî

45 el-Heytemî, *el-Kavlu'l-muhtasar*, Esad Efendi: 1446, vr. 2a.

46 el-Heytemî, *el-Kavlu'l-muhtasar*, Esad Efendi: 1446, vr. 10a.

47 Azmi Özcan, “Muttakî el-Hindî”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 222.

48 *Telhîs*'in Ali el-Muttakî'ye atfedildiği kayıtlar şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi: 2644 (Risâlenin zahriyesindeki fihristte risâle Ali el-Muttakî'ye atfedilmiştir.); Kılıç Ali Paşa: 1038 (vr. 117a'de Celaleddin es-Süyûtî'nin adı yazılmış ancak altına başka bir hatla Ali b. Hüsâmüddin diye düzeltme yapılmıştır.); Esad Efendi: 692; Denizli: 419; Hacı

olduğuna beyan etmektedir.⁴⁹ Bütün bu bilgiler risalenin Ali el-Muttakî'ye nisbetinin sahih olduğuna işaret etmektedir.

Ali el-Muttakî, eserindeki hadisleri Süyûtî'nin *el-'Arfu'l-verdî fi'l-ahbâri'l-Mehdî*, Yusuf b. Yahya b. Ali el-Mukaddesî'nin *'Ikdü'd-dürer fi ahbâri'l-mehdî el-muntazar* ve Şihabüddin İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Kavlü'l-muhtasar fi 'alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar* isimli risâlelerinden seçtiğini belirtmiştir. Risâle dört fasıla ayrılmıştır:

Birinci fasıl Mehdî'nin nesebine ve şahsiyetine hasredilmiştir. Mehdî'nin Medine'de doğacağı, adının Muhammed b. Abdullah olacağı, Mekke'de zuhûr edeceği, Kudüs'e gideceği ve orada öleceği gibi hadislerden çıkarılmış hususlara işaret edildikten sonra onun fiziksel özelliklerinin tasvirine girilmiştir.⁵⁰

İkinci fasılda Allah'ın Mehdî'ye has kıldığı kerametlerden bahsedilir. Örneğin o, bir kuşa işaret eder ve o avucuna düşer. Bir dal parçasını toprağa gömer ve o yeşillenir. Melekler onun etrafında olup "bu Mehdî'dir, Allah'ın halifesidir" diye nida ederler. Tekbirlerle kaleleri ve şehirleri fethederler. Onun dönemindeki huzur ve güven ortamı da bu fasılda zikredilir. Buna göre, koyun kurt ile beraber olacak, çocuklar yılan ve akreplerle oynayacak, zekat verecek fakir bulunamayacaktır. Bütün bunlar müellif tarafından ona has kılınan kerametler olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

Üçüncü fasılda ise Abbâsi Halifesi Mansûr'a karşı Medine'de isyan eden Ali evlâdının lideri Nefsû'z-Zekiyye'nin öldürülmesi Harasta köyünün yok olması, Süfyanilerin ortaya çıkışı, Ramazan'ın ilk günü ayın ortasında güneşin tutulması gibi, Mehdî gelmeden önce vuku bulacak alametlerden bahsedilmektedir.⁵²

Dördüncü fasıl, Mehdî'nin hurûcundan ölümüne kadar olacak olaylara ayrılmıştır. İlk olarak Mehdî'nin hicrî 1200 yılı Muharrem ayının aşure gününde (13 Kasım 1785) yatsı namazından sonra Mekke'de ortaya çıkacağı belirtilir.⁵³ Bundan sonra dünyanın adaletle dolması, İstanbul'un fethi; İsfahan'da Deccal'in çıkışı,

Mahmut Efendi: 879; Reşid Efendi: 1051; Köprülü, Mehmet Asım Bey: 705; Beyazıt Devlet: 4216; Nuruosmaniye: 675; Köprülü: 330; Burdur İl Halk Kütüphanesi: 1475-3; Çankırı İl Halk Kütüphanesi: 477/11; Amasya İl Halk Kütüphanesi: 976; Bursa Bölge: 2462. el-Heytemî'ye ise şu kayıtlarda atfedilmiştir: Vahit Paşa: 556; Milli Kütüphane: A004243-05. Süyûtî'ye atfedilenler şunlardır: Hacı Selim Ağa, Hüdaî Efendi: 885; Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi: 440; Hafid Efendi: 1446. Risâle şuralarda da isimsiz kaydedilmiştir: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri: 1194/2; Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı: 1852; Tırnovalı: 1863; Hacı Mahmut Efendi: 2883.

49 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâh el-meknûn*, c. 1, s. 318.

50 Ali b. Husâmüddîn b. Abdülmelik b. Kadîhân el-Muttakî el-Hindî, *Telhîsu'l-beyân fi 'alamâti'l-Mehdiyy-i âhiri'z-zaman*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 2883, vr. 64b.

51 el-Muttakî, *Telhîsu'l-beyân*, Hacı Mahmut Efendi: 2883, vr. 64b-65a.

52 el-Muttakî, *Telhîsu'l-beyân*, Hacı Mahmut Efendi: 2883, vr. 65a-65b.

53 1204 yılının aynı ay ve aynı günü de (30 Eylül 1789) bir diğer hurûc tarihi olarak verilir. Bkz. el-Muttakî, *Telhîsu'l-beyân*, Hacı Mahmut Efendi: 2883, vr. 65b.

Hız. İsa ile Mehdî'nin buluşması, Deccal'in Hız. İsa ile karşılaşması, ondan sonra Ye'cûc-Me'cûc ve Dâbbetü'l-arz'ın çıkışı gibi hususlar zikredilir.⁵⁴

Ali el-Muttakî'nin risâlesi oldukça kısa olmasına rağmen Mehdî hakkında yaygınlık kazanmış çoğu hadisi içermektedir. Risâle aynı zamanda belli bir sisteme ve düzene sahiptir. Risâlede hemen hemen hiç değerlendirme yapılmamakta, sadece rivayetler zikredilmektedir. Özlü ama aynı zamanda etkili ve işlevsel olan risâle bütün bu yönleri ile Osmanlı kültür çevrelerinde oldukça yaygınlık kazanmıştır.

8. Ali el-Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567): *Kitabu'l-burhân fi 'alâmâtî'l-Mehdî-i âhiri'z-zaman*

Mehdî hakkında hadisleri toplayan en kapsamlı eserlerden biridir. Müellif Celaleddin es-Süyûtî'nin '*Arfu'l-verdî fi ahbâri'l-Mehdî*' isimindeki eserini bölümlere ayırarak daha sistematik hale getirmek amacı ile risâleyi kaleme aldığını beyan etmektedir. Ancak bunu yaparken yine Süyûtî'nin *Cem'u'l-cevâmî* isimli risâlesi ile Mukaddesî'nin '*İkdu'd-dürer fi ahbâri'l-Mehdî el-Muntazar*' isimli eserinde yer alan bazı hadisleri eklediğini ve bunlara belli rumuzlarla işaret ettiğini belirtmektedir.⁵⁵ Bu eklemeler risâleye en geniş kapsamlı mehdilik risâlelerinden biri olma özelliği katmaktadır.

Risâle 13 bölümden ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Risâlenin bölümleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Mehdî'ye has kerametler
2. Mehdî'nin nesebi
3. Mehdî'nin şekil özellikleri
4. Mehdî'nin hurûcundan önce çıkacak olaylar
5. Mehdî'nin Alametleri
6. Mehdî'ye biatın keyfiyeti
7. Mehdî'nin yardımcıları
8. Mehdî zamanında fethedilecek beldeler
9. Mehdî'nin Hız. İsa ile bir araya gelmesi
10. Mehdî'nin hüküm süresi
11. Mehdî'nin ölümü
12. Konu ile ilgili değişik hadisler
13. Mekke ulemasının fetvaları⁵⁶

54 el-Muttakî, *Telhisu'l-beyân*, Hacı Mahmut Efendi: 2883, vr. 65b-66b.

55 Ali b. Hüsâmu'ddîn b. Abdülmelik b. Kadîhân el-Muttakî, *Kitabu'l-burhân fi 'alâmâtî'l-mehdî-i âhiri'z-zamân*, Beyazıt Devlet: 829, vr. 1b. Risâle 1986 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir. Bkz. Ali b. Hüsameddin el-Muttakî, *Ahir Zaman Mehdîsi'nin Alametleri*, çev. Suat Arusan, İstanbul: Güneş Yayıncılık, 1986.

56 Bkz. el-Muttakî, Beyazıt Devlet: 829, *el-Burhân*, vr. 2b-3b.

Risâle bu şemayı takip ederek klasik kaynaklarda çok dağınık halde bulunan hadisleri sistematik hale getirmeyi ve dağınıklığın ortaya çıkardığı anlama sıkıntılarını bertaraf etmeyi amaçlamaktadır.

9. Ali el-Kârî (ö. 1014/1605): *el-Meşrebu'l-verdî fi'l-mezhebi'l-Mehdî*

Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, XVII. yüzyılın başlarında vefat etmiş; Ali el-Muttakî el-Hindî, İbn Hacer el-Heytemî ve Allame Kutbüddin el-Mekkî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almış; fıkıh, tefsir, hadis, kelim, kraat gibi temel İslâmî ilimlere ait yaklaşık 180 eser yazmış önemli bir İslâm âlimidir. Amelî alanda Hanefilik mezhebine mensup ve mezhebine derinden bağlı olan Ali el-Kârî, itikadî sahada Selefilik merkezli bir anlayışa sahip olmuştur.⁵⁷

Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî fi mezhebi'l-Mehdî* isimli risâlesini⁵⁸ yazma sebebi olarak başından geçen bir olayın toplumsal etkisini göstermiştir. Buna göre yaşadığı dönemde eşraftan birilerinin kendisinden Mehdî hakkında bilgi almak istemesi üzerine o da meşhur âlim Abdullah el-Hindî'den işittiği bir bilgiyi nakletmiş ve ondan Mehdî'nin zuhûrunun akabinde Hanefilik mezhebini yayacağı şeklinde bir görüş işittiğini dile getirmiştir. Ali el-Kârî'nin aktardığı bu görüş oldukça rağbet görmüş ve zamanın uleması arasında doğruluğuna dair bir tahlil yapılmadan yaygınlık kazanmıştır. Bu rivayetin yayılmasından rahatsız olan Ali el-Kârî de konuyu açıklığa kavuşturmak amacı ile eserini kaleme almıştır. Mehdî'nin Hanefilik mezhebini yayacağı söylentisi risâlenin yazıldığı dönemde mezhebî taassubun çok ileri safhalara vardığına delalet etmektedir. Bu taassubun mehdîlik inancı ile meşrûlaştırılması ise bu inanışın toplumsal anlamdaki derinliğine ve etkinliğine bir işaret olarak değerlendirilmelidir.

Ali el-Kârî'nin beyanına göre, risâle, Mehdî'nin mezhebî faaliyetleri konusunda öne sürülen rivayetin asılsızlığını vurgulamak için kaleme alınmıştır. Zira onun düşüncesine göre, Mehdî mukallid değil, mutlak müctehid olacaktır. Ancak yine de o, “Mehdî şayet mukallid olmayı tercih ederse muhakkak Ebû Hanife'nin mezhebini seçecektir, çünkü fıkhıta en efdal olan kişi odur ve buna diğer mezhep imamlarının beyanları şahittir” diyerek kendi mezhebî aidiyetine olan bağlılığını da gözler önüne sermektedir.⁵⁹

57 Ahmet Özel, “Ali el-Kârî”, *DİA*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 403.

58 Risâle bazı kayıtlarda *Risâle fi hakkı'l-mehdî* adıyla kaydedilmiştir. Esasında bu *el-Meşrebu'l-verdî fi'l-mezhebi'l-mehdî* risâlesidir. Bkz. Nuruosmaniye: 4006. Aynı şekilde Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba: 523 numarada *Risâle fi'l-Mehdî* adıyla kayıtlı risâle de *Meşrebu'l-verdî*'nin bir başka nüshasıdır.

59 Bkz. Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Meşrebu'l-verdî fi'l-mezhebi'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim: 297, vr. 59a-59b. Ali el-Kârî, bu sonucu rivayetlerle de tasdik etmemiş. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde geçen (bkz. Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Dâvûd es-Sicistani, *Sünen*, tahkik: Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994, c. 4, s. 89, Hadis no: 4286) “...sonra dayıları Kelbli olan Kureyş'ten bir adam çıkar. ❦

Ali el-Kârî, mehdilik ve kıyamet sürecini fikhî bir bakış açısıyla yorumlamaya devam eder ve benzer bir soruyu Hz. İsa'nın Mehdî'nin akabinde gökten inişini anlatırken de söz konusu eder: Hz. İsa insanlar arasında hüküm vereceği zamanlarda mutlak müctehid olarak mı yoksa vahiy veya ilhamla mı hareket edecektir? Ali el-Kârî'nin verdiği cevap her iki durumun da mümkün olabileceği, ancak her hâlükârda Hz. İsa'nın verdiği hükümlerin zannî değil, katî olacağı şeklindedir.⁶⁰

Ali el-Kârî risâlesini Mehdî'nin mezhebi konusunu açığa kavuşturmak için yazmıştır. Ancak sadece bu durumu açıklığa kavuşturmakla yetinmemiş, Mehdî'nin soyundan, ne zaman, nerede ve hangi şartlarda ortaya çıkacağına; taraftarlarının

Biat edenler üzerine asker gönderir. Biat edenler onlara galip gelirler. Bu ordu, Kelb kabilesinin ordusudur. Kelb kabilesinin ganimetinde bulunmayanların eli boştur. Mal taksim olunur. Mehdî, insanlar içinde Nebî'nin sünneti ile amel eder. İslâm tam manasıyla yeryüzüne yerleşir. Yedi yıl Müslümanların arasında kalır, sonra vefat eder. Müslümanlar onun üzerine cenaze namazı kırlarlar' buyurdu." hadisindeki "Mehdî, insanlar içinde Nebî'nin sünneti ile amel eder" ifadesini onun mezhep konusunda herhangi bir imamın mukallidi olmayıp müctehid olacağına dair bir işaret olarak değerlendirmektedir. Bkz. Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî*, Damad İbrahim: 297, vr. 68a.

- 60 Bkz. Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî*, Damad İbrahim: 297, vr. 72a. Ali el-Kârî el-Herevî'nin zikrettiği bir rivayetten Hz. İsa'nın da Hanefilik ile bağının kurulduğunu anlıyoruz. Biraz uzunca olan bu rivayet, mehdînin mezhebini konu alan bir risâlenin niçin yazıldığına dair muhtemel bir soruya da cevap niteliğindedir. Zira mezhep tartışmalarının yoğun olduğu dönemlerde insanlar her olguyu bu bakış açısından değerlendirmiş, mehdînin mezhebinden Hz. İsa'nın hangi mezhebe göre hükmedeceğine kadar türlü sorular dile getirilmiştir. Hızır ile Ebu Hanîfe rivayeti, Hz. İsa nüzûl edip hükmetmeye başladığında hangi şeriatı göre hüküm vereceği sorusundan doğan boşluğun biraz acemice doldurulmaya çalışılmasının bir sonucu olarak gözükmektedir. Halk muhayyilesinin işleyişine dair önemli bir örnek olduğundan rivayeti özet olarak burada zikretmek istiyoruz: Rivayete göre; Hızır, her sabah namazdan sonra Ebû Hanîfe'nin ders halkasına geliyor ve ondan şeriat ilmini öğreniyordu. Ancak süreç tamamlanmadan Ebû Hanîfe vefat edince, Hızır şeriat ilmi tahsilini tamamlayabilmek maksadıyla derslere devam edebilmek için Allah'a dua etti. Allah Teâlâ da bu duayı kabul etti ve Hızır her gün Ebu Hanîfe'nin kabrinin başına gelip kabrinden konuşan Ebû Hanîfe'den şeriat ilmini tahsile devam etti. Hızır, Ebû Hanîfe'den bu şekilde ilim tahsil etmeyi on beş sene sürdürdü. Akabinde Allah'tan emir geldi ve Hızır bu bilgileri Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'ye öğretti. O da bu öğrendikleri ile 1000 cilt kitap yazdı ve bunları bir sandığa doldurup bir müridine emrederek Ceyhun nehrine attırdı. Sudan bir el çıkıp sandığı yanında korumaya aldı. Bu kitaplar ne işe yarayacaktı? Rivayet bu sorunun cevabını da vermektedir. Esasında rivayet böyle bir sonuca ulaşmak için uydurulmuştur. Buna göre, Hz. İsa gökten inip Deccal'i öldürdükten sonra "Ben İncil'le hükmetmeyeceğim, Hz. Muhammed'in şeriatına tabiyim, onunla hükmetmem gerek" deyip İslâm şeriatına dair kitaplar isteyecektir. Bunun üzerine insanlar her yeri arayacaklar ama İslâm şeriatına dair hiçbir şey bulamayacaklardır. Hâl böyle iken Hz. İsa, Allah'tan bir çözüm niyaz edecek, Allah Teâlâ da ona Ceyhun nehrinin kenarına gidip nida etmesini söyleyecektir. Hz. İsa oraya vardığında, suların içinden çıkan görevli Sandık Emîni, içinde 1000 kitap olan sandığı Hz. İsa'ya verecek ve o da bu kitaplara dayanarak Hanefiliğe göre hükmedecektir. Ali el-Kârî'nin rivayeti zikretmesi aslında reddetmek amacıyledir. O, bâtl bulduğu bu rivayetin komik ve küçük düşürücü olduğunu ve diğer mezheplere mensup kişiler tarafından Hanefilerin akıllarının ne kadar kıt olduğuna bir delil olarak değerlendirildiğini söylemektedir. Bkz. Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî*, vr. 73b-75b.

kimler olacağından, ne kadar süre ile hükmedeceğine kadar çeşitli hususlardan bahseden klasik rivayetlere de risâlesinde yer vermiştir. O, bu rivayetleri zikrederken belli bir sistematikten yoksundur. Örneğin risâlenin başında Mehdî'nin soyu ile ilgili rivayetlere yer verirken ortalarına doğru tekrar aynı konuya dönmektedir.⁶¹

Müellif, rivayetleri zikrederken zaman zaman değerlendirmeler yapmıştır. Örneğin Mehdî'nin Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'den daha faziletli olduğu yolundaki görüşleri tartışmış ve Resûlullah'tan sonra ümmet içerisinde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in en faziletli kişiler olduğu görüşünün daha doğru olduğunu belirtmiştir.⁶² Esasında bu yargısı da rivayetler ışığında oluşturulmuştur. Bununla birlikte muhtelif rivayetler arasında bir tercih yapması risâlenin kıymetini artıran bir husus olarak değerlendirilmelidir. Yine müellifin Mehdî'nin tasviri yapılırken dile getirilen, onun alınının açık olması hususunun sûret ve sûretinin güzelliğine bir delil; burnunun kemerli olmasının, cesaret ve cömertliğinin mertebesine bir işaret; yeryüzünü adaletle dolduracağı vurgusunun, aynı zamanda devletin genişliğine bir müjde olduğuna dair atıfları, hadis rivayetlerinin ne kadar farklı şekillerde değerlendirilebileceğinin örnekleri olarak addedilmelidir.

Ali el-Kârî'nin itikadî konularda selef akidesine yakın olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda vurgulamamız gereken bir diğer husus, onun İbnü'l-Arabî'ye olan hasmâne diyebileceğimiz bakış açısıdır. Onun İbnü'l-Arabî'ye karşı olumsuz bir tavra sahip olduğu ve diğer eserlerinde de ona sert eleştiriler yönelttiği bilinmektedir. Buna uygun olarak mehdîlik risâlesinde de onun *hâtemu'l-velâye* teorisine⁶³ şiddetli eleştiriler yönelmiştir. O, İbnü'l-Arabî'nin kendisini son veli olarak gördüğünü fakat onun bu iddiasının bâtil olduğunu dile getirmektedir. Buna şu hususları delil göstermiştir: Ona göre, Mehdî'nin evliyadan olduğu konusunda âlimlerin bir kabulü vardır. Böyle olunca, yani Mehdî velilerden ise, doğal olarak son veli de Mehdî olacaktır. Bu kabule uygun olarak vurguladığı nokta ise, İbnü'l-Arabî'den sonra da çok sayıda velinin olması yani ondan sonra velâyetin ortadan kalkmaması gerçeğidir. Bu argümanları öne süren Ali el-Kârî, İbnü'l-Arabî'nin son veli olduğu iddiasının sahil olmadığı vurgusuyla ve ona kâfir hükmünü vererek konuyu kapatmıştır.⁶⁴

Ali el-Kârî, dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu beyan eden hadise de atf yaparak Süyûtî'nin bu hadisle ilgili yazdığı *el-Keşfü an mücâvezeti'l-ümmeti'l-elfi fi hurûci'l-Mehdî* isimli risâlesinden bahsetmektedir. Bu atf, dünyanın sonuna dair bir süre verme amacına yöneliktir. O da, tıpkı Süyûtî gibi, en geç 1500 yılında dünyanın sonunun gelmesi gerektiğini, zira kûsûrun yarısı geçemeyeceğini,

61 Örnek için bkz. *el-Meşrebu'l-verdî*, Damad İbrahim: 297, vr. 59a, 61b, 63a.

62 Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî*, Damad İbrahim: 297, vr. 62a.

63 Teori hakkında geniş bilgi için bkz. Suad el-Hakim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Kabcı, 2004, s. 674-682.

64 Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî*, Damad İbrahim: 297, vr. 64b-65a.

geçerse sekizinci bine geçilmiş olacağını vurgulamaktadır. Bundan sonra Hz. Peygamber'in yaşam süresini ve alametlerin oluş sürecinin kaç yıl süreceğini hesaplayarak Mehdî'nin ne zaman geleceğini netleştirmeye çalışmaktadır. Bu çabalar ışığında Ali el-Kârî Mehdî'nin geleceği zaman için açık bir tarih de vermekte ve insanların Mehdî'nin 1204 /1789-1790 yılında ortaya çıkacağı hususunda icma ettikleri bilgisini aktarmaktadır.⁶⁵

10. Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1694): *Risâle-i Mehdiyye/Eşrât-ı Sâat Risâlesi*

Niyâzî-i Mısırî, Halvetiyye tarikatının kollarından biri olan Ahmediyye'nin Mısriyye şubesinin pîri olarak kabul edilir. XVII. asırda yaşamış olan Niyazî-i Mısırî dönemin etkili gücü olan Kadızadeliler hareketinin son temsilcileri ile mücadele etmiş ve onları şiddetli bir şekilde eleştirmekten geri durmamıştır. Vahdet-i vücûd felsefesini benimseyen Niyazî-i Mısırî görüşleri sebebi ile zaman zaman sürgün edilmiş; yine böyle bir sürgün hayatı yaşarken 1694 yılında Limni'de vefat etmiştir.⁶⁶

Niyâzî-i Mısırî'nin eseri, kütüphane kataloglarına “Risâle-i Mehdiyye” olarak kaydedilmekle birlikte esasında onun yaklaşık bir varaktan ibaret olan ve *Eşrât-ı Sâat* adıyla bilinen risâlesidir. Risâle Osmanlıca olarak kaleme alınmış olup istin-sah kaydı yoktur. Mehdî konusu bu kısa risâlenin içerisinde bir paragraflık yer tutmaktadır. Ancak bu risâle kısalığına rağmen yine de önemlidir. Zira Niyazî-i Mısırî hem kıyamet alametlerini hem de Mehdî'nin fonksiyonunu oldukça orijinal bir şekilde kendi bilgi teorisi ile izah etmiştir.

Bilindiği gibi, Niyazî-i Mısırî'ye göre insan âlemin ruhudur; insan ve âlem birbirinin aynasıdır. İnsan kemâle erdikçe mükemmel bir ayna haline gelir ve âlemdeki her şey o aynaya yansır.⁶⁷ O, bu teorisine uygun şekilde kıyamet alametlerini yorumlamıştır. Örneğin kıyametten önce çıkacak Beni Asfar, esasında insandaki sıfat-ı behîmenin zuhûruna; Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkacağına dair haberler insandaki sıfat-ı zemîme ve efkar-ı fâsidenin zuhûruna; Dâbbetü'l-arz ise nefs-i levvâmenin zuhûruna işaret etmektedir. Mehdî ise onun tarafından *rûh-i azam* dediği nefha-i Rahmân'a mazhâr olmuş ve bu şekilde *mâye-i Muhammediye*'ye kavuşmuş müşid-i kâmil olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸

11. Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed: *Risâle fi eşrâti's-sâati ve zuhûri'l-Mehdî*

Bulunduğu kütüphanenin katalogunda Eyyûb b. Ahmed b. Eyyûb el-Kureşî el-Maturidî el-Haneî el-Halvetî, risâlenin yazarı olarak gözükmektedir. Ancak risâlenin ferağ kaydında “Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed bu kitabı yazdı ve telif etti” ibaresi vardır.⁶⁹ “Telif etti” ibaresinden Abdülhay b. Ahmed'in müstensih

65 Ali el-Kârî, *el-Meşrebu'l-verdî*, Damad İbrahim: 297, vr. 72b-73a.

66 Mustafa Aşkar, “Niyazi-i Mısırî”, *DİA*, İstanbul, 2007, c. 33, s. 166-167.

67 Ekrem Demirli, “Niyazi-i Mısırî”, *DİA*, İstanbul, 2007, c. 33, s. 169.

68 Niyazî-i Mısırî, *Risâle-i Mehdiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman: 456, vr. 1b-2a.

69 Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Risâle fi eşrâti's-sâati ve zuhûri'l-Mehdî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları: OE 1923.

değil, müellif olduğu anlaşılmaktadır. Eserin Eyyûb b. Ahmed'e nisbet edilmesi ise Abdülhay b. Ahmed'in risâlenin dibâcesinde "üstadımız bize dedi ki" cümlesi ile risâleye başlamadan onun ismini zikretmesi sebebiyledir. Esasında Eyyûb b. Ahmed, risâle yazarının şeyhi konumundadır ve müellif eserini, şeyhinin düşünce ve fikirlerini aktarmak amacıyla kaleme almıştır.⁷⁰ Dolayısıyla Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed'in şeyhinin eserini imlâ etmiş olması mümkündür. Ancak biz, ferağ kaydındaki "telif etti" ibaresinden onun, hocasının fikirlerini yorumlamış olduğu sonucuna vararak risâle yazarının Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed olması gerektiğini düşünüyoruz.

Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed'in hayatı hakkında bulabildiğimiz tek bilgi, risâlenin ferağ kaydında zikredilen Şam'daki Selimiyye Camii'nde imam olduğu hususudur.⁷¹ Şeyhi Eyyûb b. Ahmed b. Eyyûb ise onun aksine oldukça tanınan bir kişidir. O, 994/1575 yılında Şam'da doğmuş, ömrünü orada geçirmiş ve yine 1071/1661 yılında Şam'da vefat etmiştir. Halvetî tarikatına mensup olup zamanının önde gelen mutasavvıflarındandır.⁷²

Dört varaktan oluşan risâle esasında kıyamet alametlerini konu edinmektedir. Mehdî'nin risaleye konu olması, zuhûrunun kıyamet sürecini başlatan bir olgu olarak düşünülmesi sebebiyledir. Bu sebeple risâle ilk olarak Mehdî'nin zuhûr tarihi ve çıkacağı ortamı tasvir ile başlamakta ve risâlenin neredeyse yarısından fazlası bu tasvir çabasına hasredilmektedir.

Risâlenin ne zaman yazıldığı konusunda ferağ kaydında bir bilgi yoktur. Ancak hicrî XI. yüzyılın sonlarında veya XII. asır içinde yazıldığı kesindir. Çünkü risale Ebû Nuaym'ın tahrir ettiği bir hadis üzerine bina edilmiştir. Resûlullah'a nispet edilen hadis şu şekildedir: "Bu ümmetin fesadı 1201'dedir". Bu hadis müellife göre Mehdî'nin çıkış tarihine işaret etmektedir. Risâle'de hicrî 1071 yılında vefat eden hocasından "merhûm" olarak bahsettiği ve risâlenin 1201 yılından önce yazıldığı kesin olduğu için risâlenin hicrî 1072-1200 yılları arasında yazıldığı çıkarımını yapmak mümkündür.⁷³

Risâle rivayet merkezli olarak kaleme alınmıştır. Mehdî'nin çıkışına dair verilen tarih de biraz önce zikrettiğimiz hadise dayandırılmaktadır. Müellif hadisi zikretmenin akabinde şeyhinin zamanın kötü olduğuna dair tespitlerini aktarmaktadır. Buna göre yaşadıkları zaman kötülüklerin, zulmün ve fenalıkların arttığı; içki içmenin, zina ve livata gibi fiillerin yaygınlaştığı bir dönemdir. Bu ortam esasında

70 Bkz. Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Risâle fî eşrâti's-sâati*, Osman Ergin Yazmaları: OE 1923, vr. 1b.

71 Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Risâle fî eşrâti's-sâati*, Osman Ergin Yazmaları: OE 1923, vr. 4b.

72 Hayreddin ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002, c. 2, s. 37.

73 Bkz. Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Risâle fî eşrâti's-sâati*, Osman Ergin Yazmaları: OE 1923, vr. 1b-2a.

Mehdî'nin zuhûrunun yaklaştığının habercisidir. Kötülüklerin artış süreci hicrî 1187 yılına kadar sürecektir. Bu tarihte Benû Asfar ve Benû Kantûrâ çıkacaktır. 1194 yılında da Süfyânî ortaya çıkacaktır. Süfyânî'nin gücü ve taraftarları 1200 yılı sona erene kadar artacaktır. Hicrî 1201 yılına girildiğinde ise Mağrib'deki Mâse denilen yerden Muhammed b. Abdillâh isimli ve Ehl-i beyt kökenli Mehdî zuhûr edecektir. O, cahil bir kişi olup bir gecede insanların en bilgisine dönüşecektir. Safa ve Merve arasında ilk olarak veliler ona biat edecek olup bunların arasında Hızır da yer almaktadır.⁷⁴ Bu biattan sonra Süfyânî ile savaşın onu yenecek, akabinde de İstanbul'u fethedecek olan Mehdî, Hz. İsa gelene kadar bolluk ve refah içinde bir ortam oluşturacaktır. Bu süreç Hz. İsa Şam'a nüzûl edene kadar sürecektir. Hz. İsa zuhûr ettiğinde Mehdî görevi ona devredecek ancak ona vezirlik yapmaya devam edecek ve bu tarihten sonra hüküm yetkisi Hz. İsa'da olacaktır.⁷⁵ Risâlenin yarısından fazlası kısaca özetlemeye çalıştığımız Mehdî'ye ilişkin hususiyetlere ayrılmış olup kalan kısımlarda Hz. İsa'dan sonra yaşanacak süreçlerden bahsedilmektedir ve buralarda verilen bilgiler literatürde var olan malumatlardan farklı değildir.

Risâle temelleri itibarıyla İbnü'l-Arabî'nin çizdiği mehdilik çerçevesi üzerine bina edilmiş tipik bir mutasavvıf eseridir. Tespit edebildiğimiz kadarı ile Türkiye kütüphanelerinde bir adet nüshası vardır.

12. Ahmet Berbir (ö. 1226/1811-1812): *Risâle fî'l-Mehdî (1223/1808-1809)*

Ahmer Berbir, Dimyat'ta hicrî 1160 senesinde doğmuştur. Yetişme çağında zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrenmiştir. Kur'ân-ı hıfzetmiş, hadis öğrenmiş ve 13 yaşında iken şiir yazmaya başlamıştır. 1183/1769-1770 yılında aslı vatanı Beyrut'a gelmiş; kısa bir süre Şam'da kalmış ve tekrar Beyrut'a dönmüştür. Oranın yöneticisi Yusuf eş-Şihâbî'nin isteği üzerine bir süre kadılık yapmış sonra bu görevinden istifa etmiştir. Sonra 1195/1780-1781 yılında Şam'a dönmüş ve 1226 1811-1812 senesi Zilhicce ayının 18. gecesi olan Perşembe gününde vefat edinceye kadar orada ikamet etmiştir.⁷⁶

1223/1808-1809 senesinde kaleme alınmış ve yaklaşık iki varaktan ibaret olan risâleye müellifi tarafından verilmiş bir isim yoktur. Yazma eser kütüphanelerinde sadece bir nüshası bulunan eser kütüphane kayıtlarına bu isimle geçmiştir. Risâle çok kısa olmasına rağmen oldukça yoğun ve ilginç bir içeriğe sahiptir.

74 Bkz. Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Risâle fî eşrâti's-sâati*, Osman Ergin Yazmaları: OE 1923, vr. 2a.

75 Bkz. Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Risâle fî eşrâti's-sâati*, Osman Ergin Yazmaları: OE 1923, vr. 2b-3a.

76 Hayatı hakkında verdiğimiz malumatlar Ahmet Berbir'in edebiyat alanında kaleme aldığı bir şerhi intisah eden İbrahim b. Ali et-Trablûsî'nin verdiği bilgilere dayanmaktadır. Bkz. Ahmer Berbir, *Kitabu'ş-Şerhi'l-Cili li-beyti'l-Mevsûli*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 5082, s. 350-351.

Ahmet Berbir risâlenin girişinde Mehdî'nin risâlenin yazıldığı sene olan 1223 /1808-1809'da ortaya çıkıp Rukn ve Makam arasında biat alacağına dair insanlarda bir düşüncenin oluştuğunu söylemiştir. Bu kanaatin sebebi olarak da zulmün yayılıp düzenin bozulması, hacıların hacca gidememesi ve insanların arasında İslâm devletinin yıkılacağına dair düşüncelerin yaygınlaşmasını öne sürmüştür.⁷⁷ Müellifin öne sürdüğü hususlar esasında Vehhâbilerin 1803-1805 yılları arasında Osmanlı'ya üstünlük kurup Tâif, Mekke ve Medine şehirlerini ele geçirmesi ile alakalıdır. Bilindiği gibi Osmanlı kuvvetleri kısa bir süre sonra bölgede kontrolü sağlamış ve 1813 yılı itibarıyla Mekke ve Medine tekrar Osmanlı yönetimi altına girmiştir.⁷⁸ Risâleye göre, halk Vehhâbiler karşısındaki başarısızlık sebebi ile Osmanlı'nın sona ereceğini ve dolayısıyla Mehdî'nin ortaya çıkma zamanının geldiğini düşünmeye başlamıştır. Ahmet Berbir halktaki bu düşüncenin yanlış olduğunu ispatlamak için risâlesini kaleme almıştır.

Ahmet Berbir Mehdî'nin çıkış zamanını tayin için hem hadisleri hem de cifr ve keşf gibi tasavvufi usulleri kullanmaktadır. Risâle cifr ve ebced hesaplamaları ile dünyanın sonuna ve Mehdî'nin geliş vaktine dair yoğun hesaplamalar içerir. Hesaplamaların anlaşılması zaman zaman oldukça zorlaşmaktadır. Risâlede diğer alametlerden bahsedilmemekte ve tamamen hesaplamalara yoğunlaşmaktadır.

Ahmet Berbir kıyamet hesaplamalarında rivayet kaynaklı olarak Suyûtî'nin *el-Keşfü an mücâvezeti'l-ümmeti'l-elfi fi hurûci'l-mehdî* isimli risâlesini merkeze almıştır. Süyûtî'nin eserine temel aldığı dünyanın ömrünün 7000 yıl olduğunu bildiren rivayet Ahmet Berbir'in risâlesinin de temel kaynağıdır. Bütün hesaplamalar bu hadis merkeze alınarak yapılmaktadır.

Rivayetlere göre dünyanın ömründen 5600 sene gitmiş ve 1400 sene kalmıştır. Burada esas önemli sorun Mehdî'nin ne zaman çıkacağıdır. Rivayetler ışığında, Hz. İsa'nın yüz yıl başında nüzûl edeceği ve onun zuhûr ettiği zamanda dünyanın 7000 yılının dolmasına 200 yıl olacağı sonucuna ulaşılır. Uzun hesaplamalardan sonra insanlara Mehdî'nin zuhûru konusunda bir tarih verilir. Ahmet Berbir'e göre Mehdî kesinlikle yaşadıkları asırda gelecektir ve onun zuhûruna 61 yıl vardır. O, bu bilgiler ışığında Mehdî'nin 1284 yani miladi 1867/1868 yılında zuhûr edeceğini söylemekte ve Osmanlı Devleti'nin Mehdî'nin zuhûruna kadar varlığını sürdüreceğini vurgulamaktadır.⁷⁹

13. Zülâfî Efendi: *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle (1269?/1852-1853?)*

Türkçe olarak kaleme alınan ve yaklaşık bir varaktan oluşan risâle kütüphane kayıtlarına bu isimle geçmiştir. Eserin başında sadece, risâlenin Üsküdarlı Salık

77 Ahmet Berbir, *Risâle fi'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 2330, vr. 39a.

78 Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *DİA*, İstanbul, 2012, c. 42, s. 611.

79 Ahmet Berbir, *Risâle fi'l-Mehdî*, Hacı Mahmut Efendi: 2330, vr. 39b.

Efendi'nin biraderi Zülâlî Efendi'nin sözlerinden ibaret olduğu yazılıdır. Ancak biz Zülâlî Efendi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Risâle, Mehdî'nin geliş tarihi ve geliş şartları hakkında tamamen keşf ve cifre dayanan bilgiler sunmaktadır. Bu metot risâle müellifinin tasavvuf ehli olduğu konusunda herhangi bir kuşku bırakmamaktadır. Ayrıca bir yerde müellif kendisine tasavvufi bir makam olan *baba* unvanı ile hitap edildiğini de söylemektedir.

Risâle manzûm olarak yazılmış ve yoğun simgesel bir dil kullanılmıştır. Risâlenin yazıldığı tarih net değildir. Müellif risâlenin başında "69 tarihimiz" demektedir. Risâle günümüz Türkçesine yakın bir üslupla yazılmıştır. Bu sebeple ya hicrî XII. yüzyılda ya da XIII. yüzyılda kaleme alınmış olmalıdır. Hicrî XIII. yüzyılın mehdilik arayışlarının yoğunlaştığı bir zaman olduğu dikkate alındığında tarihin 1269 (1852/1853) olduğu tahmininde bulunmak mümkündür. Ancak yine de bu konuda ihtiyatlı olunmalıdır.

Zülâlî Efendi, Mehdî'nin zuhûru hakkında keşif metodu kullandığını, zira bu metot olmadan Mehdî'nin geliş tarihinin bilinemeyeceğini söylemektedir. O, risâlesinde Mehdî'nin ortaya çıkış tarihi olarak 87 yılını vermektedir. Bu tarihin hangi yüzyıl için geçerli olduğu hususunda net bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

Müellif risâlesinde yoğun bir harf sembolizmi kullanmaktadır. O, Mehdî zuhûr ettikten sonra çok doğum olacağını söylemekte ve Sin (س), Mîm (م), Ğayn (غ), Cîm (ج), Kâf (ك) ve Elif (ا) harflerini zuhûr edecek kişilerin rumuzu olarak kullanmaktadır. Bunlardan Mim ile Mehdî'nin Sin ile de Hz. İsa'nın kastedildiği anlaşılmaktadır.

Mehdî'nin geleceği zamanla ilgili olarak Frenklerle dost iken düşman olunacağı, Arapların hainlik yapıp döneceği, fitnelerin olacağı, Rusya'nın şamar yiyeceği, Bağdat'a hâkim olunacağı gibi hususlar vurgulanan önemli noktalarıdır. Bunun dışında risâlede Mehdî'nin Tım Tım sülbünden geleceği ve döneminde rahatlık olacağı bilgisi de verilmiştir. *Tım Tım* kelimesi ile kastedilen şeyin kalıplı ve cesîm adam veya dilinde peltekliliği olan kişi olduğu risâlenin bitiminde farklı bir hatla not edilerek açıklanmıştır.⁸⁰ Ayrıca Zülâlî Efendi risâlenin sonunda Mehdî'nin geliş zamanını bilmek isteyenlerin, Osmanlı sultanlarının kullandığı unvanlardan olan *el-Muzaffer Dâima* ifadesini hesaplamasını salık vermektedir.⁸¹

14. Seyyid Muhammed Hâkim Efendi: *Risâletu'l-Mehdiyyeti'l-Hanefiyye*

Seyyid Muhammed Hâkim Efendi tarafından üç varak halinde ve Türkçe olarak kaleme alınan risâlenin yazılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Müellif hakkında da bir bilgi bulamadığımız için risâlenin yazılış tarihi hususunda yaklaşık bir tahminde bulunmamız zorlaşmaktadır. Risâlenin içeriğinde de yazıldığı

80 Zülâlî Efendi, *Mehdilik Hakkında Bir Risâle*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başlıklar: 7554, vr. 45a.

81 Bu ifadeden ebced hesabı ile 1298/1880-1881 tarihlerine ulaşılmaktadır.

döneme işaret eden herhangi bir kayıta rastlanmamaktadır. Müellifin ismindeki *efendi* lakabının kapsamının genişlemesi daha çok XIX. yüzyılda olmakla birlikte; Osmanlı'da çok eski zamanlardan beri kullanılmış olması bu karineden de bir tahmine ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Müellif, adından da anlaşılacağı üzere Ehl-i beyt'e mensuptur. Risâlenin isminden müellifin Hanefi mezhebine mensup olduğu sonucunu çıkartmak mümkündür. Oldukça kısa olan bu risâlenin içeriğinden İmamiyye mezhebinin Mehdi algısını polemik konusu yapmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Risâle tamamıyla Mehdi'nin soyunu ve kimliğini açığa kavuşturmaya hasredilmiştir. Esasında İmamiyye'nin, Mehdi'nin Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed olduğu iddiasının yanlışlığını ispat etmek risâlenin temel amacıdır. Şîa'nın iddiasına karşı en temel karşı argüman; yine Hz. Muhammed'e atfedilen ve Mehdi'nin isminin kendi ismiyle, babasının isminin de kendi babasının ismi ile aynı olacağını beyan eden hadistir.⁸² Buradaki uyumsuzluk, İmamiyye'nin iddialarının geçersizliğini gösteren en önemli kanıt olarak kabul edilmiştir.⁸³

Seyyid Muhammed Hâkim Efendi risâlede Suyûtî'nin '*Arfu'l verdî* isimli risâlesi başta olmak üzere İbn Hacer ve Ebû Dâvûd gibi önemli âlimlerin eserlerinden Mehdi konusunda alıntılarda bulunmaktadır. Bu itibarla Mehdi'nin kimliği inşa edilirken de doğal olarak hadis merkezli bir inşa faaliyetine girilmiştir.

15. Anonim: *en-Necmî's-sâkib fî beyâni enne'l-Mehdî min evlâdi Ali b. Ebî Talib*

Risâlenin bizim kullandığımız Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli: 679 numarada kayıtlı nüshasında ne müellif ne de müstensih adı yer almaktadır. Ancak eski katalog kayıtlarında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 2866 numarada bu risâle ile aynı ismi taşıyan bir başka nüsha bulunmakta ve bu kayıta risâlenin müellifi olarak Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Behisnî'nin ismi yer almaktadır. Ancak kütüphanenin güncellenmiş yeni kayıtlarında bu eser yer almadığı için risâlenin bu nüshasını elde etmek, dolayısıyla bilgileri teyid etmek mümkün olmamıştır.

Risâle tamamıyla hadis rivayetlerinin bir derlemesi olup içinde cifr/tarih hesaplamaları yer almamaktadır. Risâle müellifi hadisleri alıntılacağı kaynaklara çoğu zaman işaret etmektedir. Bu bilgiler ışığında kaynaklar arasında Nuaym b. Hammad'ın *Kitabu'l-fiten* isimli eserinin diğer hadis eserlerine nazaran öne çıktığını belirtmek gerekecektir. Bunun dışında müellif Mehdi, Hz. İsa'nın nüzûlü, Deccal, Ye'cûc-Me'cûc gibi kıyamet alametlerinden bahseden Buharî ve Müslim dahil neredeyse bütün muteber hadis kitaplarının müelliflerinden alıntılar yapmaktadır.

Risâle, adından da anlaşılacağı üzere, Mehdi'nin Hz. Ali'nin soyundan geleceğini ispatlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Bu sebeple eserde bu konudaki rivayetler

82 Ebû Dâvûd, *Sünen*, no: 4282, c. 4, s. 87.

83 Seyyid Muhammed Hâkim Efendi, *Risâletu'l-Mehdiyyeti'l-Hanefiyye*, Beyazıt Devlet: 3506, vr. 122b.

diğer mehdilik risâlelerine nispetle daha fazla olarak yer almaktadır. Bunun dışında hemen hemen Sünnî literatürde kullanılan klasik mehdî rivayetlerinin benzerlerini içermektedir. Ancak risâlede seçilen rivayetlerde zaman zaman farklı hususlara işaret edilebilmektedir. Örneğin Mehdî'nin adının Ahmed b. Abdullah⁸⁴ olacağı, ve Muharrem ayında Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü aşure gününde zuhûr edeceği⁸⁵ gibi bilgiler diğer risâlelerde atf yapılan hususlardan değildir.

Risâlede Türklerle ilgili küdsî hadis olarak zikredilen bir rivayete yer verilmektedir. Bu rivayette Allah'ın asi kullarını Türklere oluşturan bir ordu ile cezalandıracağı dile getirilmekte ve bu ordudaki Türk askerlerin çoluk çocuk demeden acımasızca herkesi cezalandıracağı, Acem bölgesine hakim olup Irak'a yöneleceği bildirilmektedir. Rivayetin sonlarına doğru zikredilen "şayet bunu görürsen kıyamete hazırlan" ifadesi rivayetin neden müellif tarafından risâleye alındığına işaret etmektedir.⁸⁶ Risâlede bu rivayetin kullanılması yazarın Türklerle ilgili kanaatinin olumlu olmadığına işaret etmesi açısından önemlidir. Risâlenin İstanbul'un Türkler tarafından fethinden önce yazıldığı da kesindir. Zira eserde Konstantiniye için yaklaşık bir varaklık uzun bir tanıtım yapılmasına ve burada şehir içerisindeki kilise ve pazarlardan bahsedecek kadar ayrıntıya girilmesine rağmen Türklerin İstanbul'u fethinden ve içerisinde inşa edilen camilerden bahsedilmemiştir.⁸⁷ Eserde zamana ilişkin tek atf son satırın altındaki vakıf kaydında yer almaktadır. Bu kayıta risâlenin "zamanın sultanı Selim b. Mustafa'nın vakfı" olduğunu beyan edilmekte ve 1217/1802-1803 tarihi bulunmaktadır.⁸⁸ Ancak sadece bu tarihten hareketle risâlenin yazıldığı veya istinsah edildiği döneme dair bir öngöründe bulunmak mümkün değildir.

16. Anonim: *Âyetü'l-Mehdî*

Müellifinin ve yazım tarihinin kaydedilmediği bu tek varaklık risâle, Mehdî gelmeden önce Ramazan ayında güneş ve ayın tutulacağını haber vermek için yazılmıştır. Böylesi bir durumun kainât yaratıldığından beri hiç olmadığı da vurgulanmıştır.

Risâlede altı çizilen ikinci husus ise, kıyamet alameti olarak Kur'ân'ın yeryüzünden kalkacağı bilgisidir. Müellif Kur'ân'ın iki defa ref edileceğini; ilk olarak yeryüzünden hükümünün kaldırılacağını fakat bereketinin kalacağını söylemektedir. Burada müellif bazı münevverlerin zaman Allah'ın "Kâbız" (قابض) isminin ebced değerine ulaştığında, yani 903/1497-1498 senesinde, İslâm milletinin tebeddül etmeye başlayacağını söylediğini dile getirmektedir. Müellife göre bu hâl içinde

84 *en-Necmü's-sâkib fî beyâni enne'l-Mehdî min evlâdi Ali b. Ebî Talib*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli: 679, vr. 4a, 11a.

85 *en-Necmü's-sâkib*, vr. 6b.

86 *en-Necmü's-sâkib*, vr. 5b.

87 Bkz. *en-Necmü's-sâkib*, vr. 16a-17a.

88 *en-Necmü's-sâkib*, vr. 39b.

buldukları zamana işaret etmektedir. Tamamen keşif ile ulaşılan bu hükümden risâlenin 1500'lü yıllardan sonra kaleme alındığı sonucu çıkmaktadır. Kur'ân'ın ikinci defa kaldırılması ise kağıtlardan hükmünün kaldırılması, yani insanların sadırlarından ve mushaflardan tamamıyla ref edilmesi aşamasıdır. Tamamen Mehdi'nin geleceği zamanı tespit etmeye yoğunlaşan bu risâle, "İbnü'l-Arabî'de de aynı şekildedir" ibaresi ile son bulmaktadır.⁸⁹ Bu ifade müellifin risâlenin içeriği hususunda İbnü'l-Arabî'den etkilendiğine işaret etmektedir.

17. Anonim: *Hurûcu'l-Mehdî*

Bu eser kıyamet alametleri hakkında çok sayıda risâle içeren ve düzeni oldukça bozuk bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Risâle müstakil bir eser olabileceği gibi kıyamet alametlerinden bahseden daha büyük bir risâlenin mehdilikle ilgili bölümü olması da mümkündür. Karar vermeyi zorlaştıran şey mecmuanın dağınık ve düzensiz olarak kaleme alınmasıdır. Bu sebeple risâlelerin bağımsız mı veya bir bütünün parçası mı olduğu hususu tam olarak tefrik edilememektedir. Büyük bir mecmuanın mehdilikle ilgili bölümü olduğu kabul edilirse yazarının Seyyid Mustafa Rüşdü b. Ahmed Filyozî olması gerekir.⁹⁰

Müellif bütün mehdilik risâlelerinde belirtilen Mehdi'nin adının Muhammed b. Abdullah olacağı; Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'tan birisinin neslinden olacağı gibi hususları vurgulayarak risâlesine başlamıştır. Bunun dışında rivayet merkezli olarak Mehdi'nin Haremeyn'de ortaya çıkacağı, sonra Kudüs'e geçeceği, akabinde Deccal'ın zuhûr edeceği, Hz. İsa'nın da gökten ineceği gibi genel bir kabule mazhar olmuş hususlar ayrıntıya girilmeden kısaca vurgulanmıştır.

Risâlede Mehdi'nin zuhûru ile ilgili klasik risâlelerde zikredilen çoğu hususa değinilmemiştir. Çünkü risâle esasında Mehdi'nin çıkış zamanına ve bununla ilgili hesaplamalara hasredilmiştir. Bu hesaplamalar temelde ebced hesabına dayanmaktadır. Örneğin müellif Hz. Ali'den "besmelenin harfleri tükendiğinde Mehdi zuhûr eder" sözünü nakletmiş, akabinde de bu bilginin "ra" harfi tekrar edilirse sayının ebced hesabı ile 1186/1772-1773 yılına ulaşılacağını ekleyerek Mehdi'nin zuhûru için bir tarih vermiştir. Bunun dışında Mehdi'nin zuhûr vakti için bazılarının 1200/1785-86, bazılarının ise 1204/1789-1790 tarihlerini verdiğini vurgulayarak bu konuda bir kesinlik olmadığına işaret etmiştir. Verilen tarihlere bakıldığında, bir kesinlik olmasa bile Mehdi'nin çıkışının çok yakın olduğuna dair bir beklentinin varlığı kolayca gözlenebilmektedir. Muhtemelen bu sebeple müellif Mehdi'ye dair diğer alametler üzerinde fazla durmamakta, doğrudan çıkış zamanına dair bir hesaplama çabası içine girmektedir.

89 *Âyetü'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 594, vr. 13a-13b.

90 Bkz. *Hurûcu'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 594, vr. 148a.

18. Anonim: *Risâle-i nüzûl-i İsa ve hurûci'l-Mehdî*

Müellifini tespit edemediğimiz, oldukça kısa bir risâledir. Risâlenin müellifi büyük ihtimalle tasavvuf mensubudur. Çünkü Mehdî'yi tanımlarken tasavvufi kavramları kullanmaktadır.

Mehdî bir velidir ve âhir zamanda ortaya çıktığında Mescid-i Haram'da 313 kişi ona biat edecektir.⁹¹ Mehdî hurûc ettiğinde yeryüzünde hiçbir kâfir kalmamış olacak, İslâm dini dışında bütün dinler yok olacak, Şâfilik mezhebi dışında hiçbir mezhep de var olmayacaktır. Son vurgudan risâle müellifinin Şâfilik mezhebine mensup olduğunu çıkarmak mümkündür.

Risâle müellifi Mehdî ile Hz. İsa'nın bir araya geldiği güne “îyd” yani bayram günü demektedir. Bilindiği gibi Arapçada ‘îyd kelimesi üç harften mürekkeptir: “Ayn (ع), yâ (ي) ve dâl (د)”. Risâle müellifi ‘îyd kelimesinin ilk harfinin Hz. İsa'nın ismindeki ilk harf olan ayn'a; yâ harfinin koşmak anlamındaki se'â (سعى) fiilinin şimdiki zaman formu olan yes'â'ya (يسعى); dâl harfinin de Hz. Muhammed'in ismindeki dâl'a işaret ettiğini dile getirmektedir.

Müellif Mehdî'nin zuhûr tarihi hesaplanırken hicretten değil Hz. Muhammed'in viladetinden başlanması gerektiğini söylemekte ve onun 70'ler geçtikten sonra 80'lerde zuhûr edeceğini dile getirmektedir. Mehdî'nin birçok alameti vardır. O, tıpkı Hızır gibidir, ölmez. Onun alametlerinden biri savaştığı kılıcıdır. Ayrıca kuşlar ve vahşi hayvanlar onun için evcil hayvanlar gibidir.⁹²

Bu risâle muhtevası ve metodu itibarı ile geleneksel mehdilik risâlelerinin hiçbirine benzememektedir. Rivayet, keşf ve cifr hesaplamaları bu risâlede de olmakla birlikte ulaşılan sonuçlar ve örneklenip açıklanan bilgiler diğer risâlelerde vurgulananlar ile farklılık arz etmektedir.

19. Anonim: *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle (1001?/ 1591-1593?)*

Mehdî hakkında Türkçe olarak kaleme alınan risâlelerden biridir. Süleymaniye kütüphanelerinde üç adet nüshası olan risâlenin ne belli bir yazarı ne de belli bir ismi vardır. İsimlendirmeler muhtemelen kütüphane görevlileri tarafından yapılmıştır. Başlıkta kullandığımız *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle* ismi Hacı Mahmut Efendi koleksiyonunun 1930/2 numarasında kayıtlı nüshasının ismidir. Risâlenin Pertevniyal: 417/3 numarada kayıtlı nüshası *Ahir Zaman, Mehdî, Deccal ve Ye'cûc-Me'cûc Hakkında Bir Risâle* ismini taşıırken; Zühdü Bey: 96/2'deki nüsha biraz değişiklikle *Ahir Zamanda Mehdî, Deccal, Ye'cûc ve Me'cûc Zuhûru Hakkında Risâle* ismiyle kaydedilmiştir.

91 Burada müellifin İbnü'l-Arabî'nin kutup anlayışından etkilendiğini anlamaktayız. İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Muhammed gelmeden önce ve geldikten sonra zuhûr edecek iki tür kutup vardır. Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önceki kutuplar 313 tanedir ve bunlar peygamberlerden oluşurlar. Sonrakiler ise 12 tanedir. Mektûm olan iki kutup ise Hz. İsa ve Mehdî olup bu sayıya dâhil değildir. Bkz. Süleyman Ateş, “Kutub”, *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 498.

92 *Risâle-i nüzûl-i İsa ve hurûci'l-Mehdî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya: 4795/19, vr. 203a.

Risâlenin hiçbir nüshasında yazılış tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Zühdü Bey nüshası kaydedilirken kütüphane görevlileri tarafından kataloga 1001 tarihi düşülmüştür. Bu tarih muhtemelen mecmuanın diğer risâlelerindeki tarihler göz önüne alınarak verilmiştir. Hicri 1000 yılının çok yoğun Mehdî beklentilerine sahne olduğu hatırlanırsa verilen tarihin doğru olabileceği tahmininde bulunulabilir.

Müellif risâlenin yazılış amacını Mehdî'nin zuhûrundan Ye'cûc-Me'cûc'a kadar kıyamet alametlerinin zuhûr edeceği zamana dair bilgi vermek olarak açıklamaktadır.⁹³ O, risâlesine Mehdî'nin adının Muhammed b. Abdullah olduğu ve Hz. Hasan'ın neslinden geleceği; annesinin adının Abbasilerden Nercis olacağı; onun zuhûrundan önce dünyanın fîsk u fücür ile dolacağı ve zulmün her tarafa yayılacağı gibi kaynaklardaki klasik bilgileri zikrederek başlamaktadır.

Mehdî'nin zuhûruyla ortaya çıkacak önemli olayları ise müellif şöyle sıralamaktadır: Taberiyye denizindeki sandıktan içinde Zebur ve Hz. Musa'nın asası olan sandık çıkarılacak; Antakya şehrindeki bir mağaradan çıkan İshak b. İbrahim neslinden 70.000 kişi Konstantiniyye-i Uzmâ ile Rumiyye-i Kübrâ'yı, Deylem dağlarını ve Çin şehirlerini fethedecek; Şam abdalları ve Irak askerlerinden 313 kişi Mekke-i Mükerreme'de Mehdî'ye biat edecekler.⁹⁴

Mehdî'nin hurucunun ilk alameti Ramazan ayının on beşindeki güneş tutulmasıdır. Şam'daki Taharasta köyü yere batacak, Süfyanilerle iki kere cenk edilecek ve akabinde Mehdî Şevval ayında ortaya çıkacaktır. Mehdî'nin akabinde ise Deccal ortaya çıkacaktır. Risâlede Deccal'ın gözünün kör olacağı ve tebeasının çoğunun Türk ve Yahudi milletinden olacağı belirtilmiştir. Deccal 40 gün hüküm sürecek ve Mekke, Medine, Kudüs ve Tarsus hariç bütün dünyayı dolaşacaktır. Deccal Hızır'la karşılaşacak ve onu öldürecek. Ancak Allah Hızır'ı tekrar diriltecektir. Akabinde Hz. İsa Şam'a inecek ve Deccal'ı öldürecek. Bu sırada Allah Ashab-ı Kehf'i diriltecektir. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an beraber olacaktır. Yeryüzünde şer silinmişken bu sefer Ye'cûc-Me'cûc ortaya çıkacaktır. Allah bu kavmi Hz. İsa'nın duası üzere göndereceği bir kurtçukla ortadan kaldıracaktır. Sonra kıyamet alametlerinden bir başkası olan Dâbbetü'l-arz ortaya çıkacak ve onun hükmettiği 100 yıllık bir azımlık döneminden sonra yeryüzünde Müslüman kalmayacak ve kıyamet de bu kalan kâfirler üzerine kopacaktır.⁹⁵

Müellifi meçhul olan bu risâle içerdiği bilgiler itibarı ile klasik risâlelerden ayrılmamaktadır. Hadis rivayetleri merkeze alınarak oluşturulmuş bu risâle Mehdî'nin zuhûrundan kıyametin kopuşuna kadar geçen süreci, boşlukları doldurulmuş bir hikâye halinde ve sade bir dille okuyucularına sunmaktadır. Bu sebeple hedef kitesinin ulemadan ziyade halk olduğunu söylemek gerekecektir.

93 *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle*, Hacı Mahmud Efendi: 1930/2, vr. 20b-21a.

94 *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle*, Hacı Mahmud Efendi: 1930/2, vr. 21b-22a.

95 *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle*, Hacı Mahmud Efendi: 1930/2, vr. 22a-29b.

20. Anonim: *Risâletu'l-Mehdî*

Arapça olarak kaleme alınmış 12 varaktan oluşan risâlenin herhangi bir yerinde ne yazarına ne risâlenin ismine ne de yazıldığı tarihe işaret eden bir kayıt vardır. *Risâletu'l-Mehdî* ismiyle kayıtlara geçmiştir. Bizim de kullandığımız Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'ndaki nüsha, şimdilik risâlenin tek nüshası olarak gözükmektedir.

Risâle hadisler merkeze alınarak oluşturulan bir kurgu şeklinde kaleme alınmıştır.⁹⁶ Ancak risâleye klasik mehdilik risâlelerinde olduğu gibi Mehdî'nin adı, soyu gibi hususlarla değil, doğrudan Mehdî'den önce çıkacak alametlerden bahsederek başlamaktadır. Bu alametler bazı kişiliklerin ortaya çıkışından ibaret. Risâlede önce Eshâb, Süfyânî, Haşimî ve Kahtânî gibi kişiler ve Mehdî'nin ortaya çıkışından önce bunlar vasıtasıyla ortaya çıkacak fitnelere bahsedilerek Mehdî'nin çıkışına zemin hazırlanmaktadır. İnsanlar kendilerini bu fitne ortamından kurtarabilecek tek kişinin Mehdî olduğunu anlayınca ona gidecek ve kendisi istememesine rağmen zorla biat edeceklerdir.⁹⁷

Müellif tarafından Mehdî'nin ortaya çıkış şartları zikredildikten sonra Mehdî'nin tasvirine geçilmiş ve onun Hüseyinî veya Abbasî soyundan geleceğine dair malumatlar verilerek bu bilgiler uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Mehdî'nin adının Muhammed, babasının adının Abdullah olacağı gibi klasik bilgilerin yanında, annesinin adının Amine olacağı ve Mehdî'nin Medine'de doğacağı gibi çok yaygın olmayan bilgiler de verilmiştir. Risâlenin diğer mehdilik risâlelerinden farklılaştığı hususlardan bir diğeri de Mehdî'nin olağanüstü bir varlık gibi tasvir edilmesidir. Örneğin Mehdî'nin arkasını da aynen ölü gibi gördüğü, ondan sâdir olan bevl ve gâitayı yerin hemen yuttuğu, vücut kokusunun misk gibi olduğu, gözünün uyuduğu kalbinin uyumadığı, insanların en bilgilisi ve en takvalısı olma sıfatını taşıdığı gibi hususlar onun özellikleri olarak zikredilmektedir. Ancak bunların hemen akabinde onun normal insanlar gibi yiyip içtiği ağladığı, güldüğü, korktuğu, hüznünlendiği ve nihayetinde öleceği gibi hususlar da vurgulanarak bir denge kurulmaya çalışılmıştır.⁹⁸

Müellifin vurguladığına göre Mehdî'nin omuzlarının arasında "Dilediğin yere git. Sen mansûrsun" ifadesi yazılmış olacaktır. O, Mehdî'nin ne zaman doğacağına ve ne zaman ortaya çıkacağına dair bilgiler de vermektedir. Buna göre Mehdî 1164/1750-1751 senesinde doğacak, kırk yıl kendisini gizleyerek Allah'a ibadetle iştiğal edecek ve 1204/1789-1790 senesinde kırk yaşında iken etrafında insanlar toplanmaya başlayacaktır.⁹⁹ Buradan sonra Hz. İsa'nın nüzûlüne kadar klasik

96 Müellif bir yerde İbn Hacer el-Heytemî'nin tasnifâtından hadisleri aldığını zikretmektedir. Bkz. vr. 153b.

97 *Risâletu'l-Mehdî*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: A 4844/5, vr. 143b-145a.

98 *Risâletu'l-Mehdî*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: A 4844/5, vr. 145a-145b.

99 *Risâletu'l-Mehdî*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: A 4844/5, vr. 145b-146a.

hadis kaynaklarına dayanan ve çoğu risâlenin işaret ettiği fetih ve olgulardan oluşturulmuş bir kurgu zikredilmiştir. Bu kurguda Mehdi, Deccal ve Hz. İsa'nın faaliyetleri diğer hususlara nazaran daha geniş yer almıştır.¹⁰⁰

Risâlede bahsedilen ilginç olaylardan birisi, risâlenin yazıldığı döneme işaret edilmesi açısından önemlidir. Buna göre kıyamet sürecine girilip Hz. İsa nüzül ettikten sonra ölüm meleği Allah'ın emri ile Hz. İsa ile buluşacak ve onun vasıtası ile Hz. İsa bazı kişileri diriltecektir. Diriltelenlerden birisi de Hz. Muhammed'in annesi ve babasıdır. Buna göre kıyamet kopmadan önce Ebeveyn-i Resûl diriltilecek, oğullarına iman edecek ve tekrar öleceklerdir.¹⁰¹ Bu vurgu, risâlenin, Kadızâdeliler hareketi sebebi ile Hz. Muhammed'in anne-babasının mümin mi yoksa kâfir mi olarak vefat ettiği şeklindeki tartışmaların yoğun şekilde yaşandığı bir dönemde yazıldığına işaret etmektedir. Mehdi'nin doğuşu için 1750'li yılların verildiğini de dikkate aldığımızda, risâlenin XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmininde bulunmak mümkündür.

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı kültür çevrelerinde yazılan mehdilik risâleleri şablon olarak üç türe ayrılabilir: Sadece hadis rivayetleri içeren risâleler, Mehdi'nin zuhûr tarihine dair hesaplamalara hasredilmiş keşf/cifr odaklı risâleler ve hem hadis rivayetlerini hem de tarih hesaplamalarını içinde barındıran karma nitelikli risâlelerdir. Karma nitelikli risâlelerde tarih hesaplamalarına çok fazla yer verilmediğini, ana kurgunun hadis rivayetleri üzerine inşa edildiğini de burada vurgulamak gerekmektedir.

Hadis rivayetlerine hasredilmiş risâlelerin hemen hepsi Arapça olarak kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bu risâlelerin sıradan halk kitleleri için değil, belirli düzeyde dinî eğitim almış kişilere yönelik olarak yazıldığını/çoğaltıldığını söylemek mümkündür.

Mehdi'nin zuhûruna dair bir tarih vermeye odaklanmış risâleler ise çoğunlukla Türkçe olarak kaleme alınmış olup müellifleri de genellikle tasavvuf geleneğine mensupturlar. Türkçe yazılmaları hususu özellikle geniş halk kitlelerine yönelik olarak kaleme alındığını düşündürmektedir. Ancak bu risâleler genellikle tek nüsha olup çok fazla yaygınlık kazanamamışlardır.

Hadis rivayetlerini içeren risâlelerin zaman içerisinde içeriklerinin genişlediği gözlemlenmektedir. Sonraki müellifler seleflerinin eserlerinden faydalanmış ve ona katkılarda bulunarak genişletmişlerdir. Bu şekilde Mehdi'ye dair mevcut dağınık bilgiler daha da çeşitlenmiş ve neredeyse iddia sahibi herkesin kendi mehdiliğine dayanak bulabileceği bir zenginliğe ulaşmıştır.

100 *Risâletü'l-Mehdi*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: A 4844/5, vr. 146a-151b.

101 *Risâletü'l-Mehdi*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: A 4844/5, vr. 152a.

Değişik zamanlarda yazılan bu risâlelerin Osmanlı toplumunda mehdilik beklentisinin sürekli canlı tutulmasına imkân tanıdığını; belki de bu amaçla yazıldıklarını/çoğaltıldıklarını söylemek mümkündür. Özellikle keşf/cifr hesaplamaları ile verilen tarihler toplumda mehdî beklentisinin canlı tutulmasına etki etmişlerdir. Şunu da eklemeliyiz ki, bu hesaplamalarda sadece keşf/cifr kullanılmamış, Hz. Muhammed'e atfedilen bazı hadisler de yorumlamalara konu edinilmiştir.

Osmanlı Mehdilik Literatürü

Eyüp ÖZTÜRK

Özet

Mehdi fikri, Osmanlı dinî ve sosyal hayatı üzerindeki etkisini başlangıçtan yıkılışına değin sürdürmüştür. Bu çalışmada değerlendirilen yaklaşık 20 civarındaki mehdilik risâlesinin çok farklı tarihlerde kaleme alınmış olması bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Bu risâleler içerik olarak iki ana unsurdan beslenmiştir: Ana kaynak hadis külliyatlarındaki mehdilik rivayetleridir. Diğeri ise tasavvufî bir yöntem olan keşfe dayanan bilgilerdir. Risâleler ya tamamı ile hadis rivayetlerinden oluşmakta veya tamamı ile keşfi hükümlere dayanmakta yahut bu ikisinden elde edilen bilgilerin harmanlaması ile oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehdi, Mehdilik, Osmanlı, Keşf, Hadis.

The Ottoman Literature on Mahdihood

Eyüp ÖZTÜRK

Özet

The idea of Mahdihood and its impact on the religious and social life of the Ottoman Empire has extended from its beginning until its collapse. The presence of about twenty *risales* on Mahdihood penned on different dates clearly attests to this influence. These *risales* have been compiled on the basis of two main sources: the Mahdi narrations (*hadith*) in the corpus of hadith and the mystical inspirations (*kashf*). *Risales* could rely entirely either on narations or inspirational knowledge or a synthesis of information gathered from these two.

Keywords: Mahdi, Mahdihood, Ottoman, *Kashf*, *Hadith*.

